

LUNDS UNIVERSITET
Språk- och litteraturcentrum
Nordiska språk
Maria Edström

SVEK 12
C-uppsats
VT 2011

Hur presenteras aktion i ryskan och svenskan?

En kognitiv studie av en rysk saga
i två översättningar

Handledare: Marit Julien

Sammanfattning

Varje språk har sitt eget unika sätt att presentera aktioner med hjälp av verb och verbfraser. Aktionsart är en kategori som många moderna forskare använder sig av vid beskrivning av olika egenskaper hos en aktion. I olika källor definieras aktionsart på olika sätt. Det gemensamma är att aktionsarten på ett eller annat sätt ger oss information om situationens temporala struktur, dess början, slut och förlopp. I min studie följer jag efter Carlota S. Smith och väljer att se aktionsart som en omfattande kategori som karakteriserar aktion ur såväl en grammatisk som en semantisk synpunkt.

I detta arbete görs ett försök att analysera hur olika aktionsarter bearbetas kognitivt vid översättning från ryska till svenska. Accenten ligger på de fallen då översättaren väljer att ändra aktionsart. Frågan som ställs är vilka faktorer som bidrar mest till att aktionsarten ändras: pragmatiken, semantiken, källspråkets kodsysteem eller skillnaden mellan de två språkens kodsysteem. Resultatet visar att de nämnda faktorerna påverkar översättning av olika aktionsarter på olika sätt. De mest förekommande aktionsarterna är mer resistent mot förändringar. Studien visar även att den översättaren som styrs mer av den pragmatiska aspekten, är mer benägen att ändra aktionsarter. De två översättningar av en rysk saga som blev arbetets material, är gjorda på 1960- respektive 70-talet. Därför tycks det vara intressant att fortsätta forskningen inom det beskrivna området med ett modernt textmaterial som underlag.

Nyckelord: aktion, aktionsart, aspekt, deixis, perspektiv, perspektivteori, taxis, verb.

Innehåll

1 Inledning	5
1.1 Syfte.....	6
1.2 Material.....	6
2 Teori	7
2.1 “The problem of aspect”.....	7
2.2 Aspekt och aktionsart.....	9
2.3 Aktionsart.....	10
2.3.1 <i>Avgränsad versus telisk aktion</i>	10
2.3.2 <i>Avgränsad versus telisk aktion</i>	12
2.3.3 <i>Vad skiljer olika aktionsarter åt?</i>	12
2.4 Aktionsarter i ryskan.....	14
2.4.1 <i>Opposition av aktionsarter inom ett aspektpar</i>	14
2.4.2 <i>Aktionsarter i ryskan – syntaktisk nivå</i>	17
2.5 Aspekt och taxis	18
2.6 Samspel mellan aspekt och tempus.....	18

3	Analys och resultat	21
3.1	Översättning av tillståndsverbfraser	21
3.2	Översättning av oavgränsade ateliska aktioner	25
3.3	Översättning av oavgränsade teliska aktioner	27
3.4	Översättning av avgränsade teliska aktioner	29
3.5	Översättning av avgränsade ateliska aktioner	31
3.6	Översättning av punkthändelser	34
3.7	Särskilt fall för översättaren: samspel mellan aktionsart och tempus	37
3.7.1	<i>Taxisk kedja: perfektiv verbfräs i futurum historicum – imperfektiv verbfräs i presens</i>	37
3.7.2	<i>Taxisk kedja: imperfektiv verbfräs i presens – perfektiv verbfräs i futurum</i>	43
3.7.3	<i>Perfektivt verb i futurum historicum som enskilt verb i meningen omgiven av kontexten i preteritum</i>	45
4	Sammanfattande diskussion och slutsatser	47
	Litteratur	53
	Bilaga	55

1 Inledning

Språk är frihetens lära som är tillgänglig för alla, stora som små, professorer och analfabeter. Det finns ingen annan kunskap på jorden som förenar människor som språket gör. Semiotikern Roman Jakobson skrev i sin bok ”Verbal Art, Verbal Sign, Verbal Time” (1985: 31) att den största skillnaden mellan språk och, exempelvis, fysik är deras symbolers natur. Symboler som en fysiker använder sig av är inte reversibla: de kan inte på något sätt påverka sin referent i verkligheten. Språkens symboler är däremot reversibla: de hjälper talaren att bygga upp sin egen uppfattning av verkligheten, som för talaren kan bli lika verklig som referenten själv. De uppfattningar, som olika talare av samma språk förmedlar till varandra, möts, kolliderar, utvecklas och skapar på sikt en världsbild som är karakteristisk för talare av just detta språk. När man talar om skeenden, aktioner, och om hur de presenteras i olika språk, blir begreppet aktionsart ett nyckelord. Språkforskare har byggt upp en gemensam klassifikation som fungerar vid beskrivning av de olika presentationer av aktioner som olika språk erbjuder: de språkliga aktionerna kan beteckna tillstånd eller process; processer i sin tur kan presenteras som begränsade eller obegränsade; olika markörer kan peka på att aktionen upprepas eller inträffar bara en gång. Samtidigt kan en och samma företeelse i verkligheten uppfattas av olika talare av ett och samma språk på olika sätt och följaktligen betecknas med hjälp av verb eller verbfraser som anger olika aktionsarter.

När en text skall översättas till ett annat språk, möts två olika koder av verkligheten, två olika teckensystem. Det är samtidigt inte bara originaltexten som ska avkodas och skrivas om med hjälp av det nya språkets koder; utan de verkliga företeelserna, textens referent utanför språkets ramar, blir också ett slags fiktivt underlag för översättaren. Därmed finns det minst fyra olika faktorer som översättaren tar hänsyn till: språkmaterialets kodsysteem, skillnaden mellan källspråkets och målspråkets kodsysteem, semantiken och pragmatiken (Talvensaari 1998: 5). I mitt arbete utgår jag från en hypotes att vid översättning av verbfraser påverkas den första aspekten, dvs. strävan efter att behålla källtextens form, av de tre resterande: målspråkets kodsysteem,

den icke-språkliga referentens betydelse som den uppfattas av översättaren, och pragmatiken, som har med textens mottagare att göra.

Det som intresserar mig är i vilken mån det går att behålla verbfrasens aktionsart vid översättningen från ryska till svenska och vilka variationer svenskan erbjuder då översättaren är tvungen att ändra aktionsart. Med hjälp av framför allt kognitiv teori försöker jag analysera de fallen där översättningen av aktionsarter inte följer mönstret samt förklara översättarnas val. Mitt material är en rysk folksaga, ”Vasilisa den Fagra”, och dess två översättningar till svenska.

1.1 Syfte

Mitt syfte är, för det första, att undersöka vilka faktorer som bidrar till att ryska verbfraser i vissa fall kan byta aktionsart vid översättning till svenska, och, för det andra, att analysera vilka element av skeenden som i sådana fall konstrueras på olika sätt i de två språken.

1.2 Material

”Vasilisa Prekrasnaja” (”Vasilisa den Fagra”) är en rysk folksaga som bearbetades och publicerades av Alexander Afanasiev 1855. Afanasiev (1826-1871) var en rysk historiker, litteraturvetare och folkloresamlare. I denna studie jämförs två översättningar: de av Helga Backhoff Malmquist från 1961 och av Torsten Nilsson från 1978. Källtexten (i fortsättningen kallad för AA) i min ordagranna översättning till svenska och de nämnda litterära översättningarna (i fortsättningen kallade för HBM respektive TN) är sammansatta i ett protokoll (se bilagan). Studien behandlar olika sätt att överföra aktionsarternas form och innehåll vid översättning från ryska till svenska. Exempelen från sagan noteras i texten med AA (står för Alexander Afanasiev).

2. Teori

I detta kapitel diskuteras begreppen aspekt och aktionsart, deras uppkomst och utveckling, likheter och skillnader mellan dem samt deras relation till tempus. Olika aktionsarter presenteras översiktligt. De två aktionsartsbildande egenskaper, som är synnerligen intressanta för denna studie, nämligen avgränsning och telisitet, definieras och diskuteras mer detaljerat med hjälp av exempel både på ryska och svenska.

Vidare görs det ett försök att granska den ryska verbaspekten i ljuset av aktionsart.

Med hjälp av vårt material, en rysk folksaga, sammanställer vi ryska verbs olika sätt att bilda aspektpar och analyserar vilka aktionsarter som parverben inom ett aspektpar betecknar. Syftet med denna analys är att se vilka aktionsartsförändringar som uppstår när det ryska verbet byter aspekt. Till slut beskriver vi några särskilda fall av samspel mellan aspekt och tempus i ryskan, som är aktuella för vår studie, eftersom de finns representerade i textmaterialet.

2.1 ”The problem of aspect”

Så tidigt som på 300-talet f. Kr. försökte den grekiske filosofen Aristoteles urskilja och definiera de olika enheter som människans tal består av. Då nämnde han en egenskap som är viktig för förståelsen av verb, nämligen att verb är ett ord vars betydelse har en nyans av tid (Poetics: XX). I grammatiken återspeglas den tid, som verb anger, framförallt i kategorin tempus, som placerar händelser på tidslinjen i relation till det aktuella talmomentet. Binnick (1991: 135) noterar att tempus är en grammatisk kategori som man inte brukar ha problem med när det gäller ens modersmål. Efter verbets eller verbfrasens utformning sägs man kunna bedöma om företeelsen i fråga tillhör förfluten tid, pågående tid eller framtid. Däremot har talare av de flesta europeiska språken, enligt Binnick, en vag uppfattning om vad aspekt är. I många språk är aspekt inte lika explicit som tempus. Detta kan vara orsaken till att alla tidsrelaterade nyanser som man kan hitta hos verb och verbfraser och som inte beskrivs av tempus, har lingvisterna under de senaste etthundrafemtio åren försökt beskriva med hjälp av aspekt. Det faktum att kapitlet om aspekt i Binnicks bok ”Time and the Verb” heter ”The problem of Aspect” talar för sig självt. Ordet *aspekt* är en översättning av det slaviska ordet *vid* som betyder ”syn” eller ”utseende” (Verkuyl 1993: 268). Aspekt har således att göra med talarens syn på företeelsen. Smith (1991:

25) påstår att till skillnad från tempus, som relaterar en företeelse till andra i tiden och förutsätter därmed talarens externa synpunkt, presenterar aspekt företeelsens inre struktur. Om vi nu förenar de två påståendena, kan vi konstatera att aspekt presenterar talarens syn på företeelsens inre struktur.

Det är inte slumpmässigt att ordet ”aspekt” är en direkt översättning av det slaviska ”vid”. De slaviska språkens koncept av aspekt tas ofta upp av västerländska lingvister p.g.a. dess explicitet. Till skillnad från de vars modersmål är engelska eller svenska har en rysktalande person inga problem med att säga vilken aspekt ett verb tillhör, eftersom rysk aspekt är grammatikaliserad. Ryskan har två aspekter: den imperfektiva och den perfektiva. Varje verb tillhör antingen den första eller den andra och skillnaden är markerad på morfologisk nivå (Binnick 1991: 136), med de för varje aspekt karakteristiska prefix eller suffix. I vanligt fall bildar två verb med samma stam ett aspektpar (*el* ‘åt’ IPF – *s’el* ‘åt upp’ PF; *prochital* ‘läste färdigt’ PF – *prochityval* ‘läste färdigt flera gånger’ IPF). Den förenklade förklaring av vad aspekt är som ryska barn får i grundskolan går ut på att en aktion betecknad med ett perfektivt verb är fullbordad. Exempelvis lämnar meningar *Ja s’el kashu* ‘Jag åt upp gröten’ och *Ja prochital roman* ‘Jag läste färdigt romanen’ inget utrymme för några andra tolkningar av aktionerna än den att de blev fullbordade. Däremot är de aktioner som betecknas med imperfektiva verb inte alltid ofullbordade.

1. *Ja chital etot roman, no do kontsa ne dochital.*

Jag läste (IPF) den roman men till slut inte färdigt-läste (PF).

Jag har läst romanen, men jag har aldrig läst den färdigt.

2. *Ja chital roman. Mne on tozhe ponravilsja.*

Jag läste (IPF) roman. Mig (DAT) den också tycktes-om.

Jag har läst romanen. Jag tycker om den också.

Till skillnad mot (1) kan aktionen *chital* i (2) tolkas både som avslutad eller oavslutad. Vid den först nämnda tolkningen kan det imperfektiva *chital* i (2) bytas ut mot det perfektiva *prochital*. Anledningen till valet av den imperfektiva varianten är, enligt Uspenskij (2000: 130), den effekten som man når genom att ”avperfektivera” aktionen, nämligen, att aktionens gränser suddas bort så att berättaren kan inta en

”inre” position i relation mot företeelsen. Det perfektiva verbet anses, således, vara det markerade inom aspektparet. Smith (1991: 16) uttrycker det på ett följande sätt: det perfektiva perspektivet gör situationens slutpunkt synlig, medan den imperfektiva konstruktionen är neutral mot denna slutpunkts existens. Exempelvis är situationens slutpunkt synlig i *On utrom s'el kashu 'Han åt upp gröten imorse'* och icke-synlig i *On utrom el kashu 'Han åt gröten imorse'*; samtidigt är det inte uteslutet att även aktionen i den senare meningen hade blivit avslutad, som i (2).

2.2 Aspekt och aktionsart

Som Binnick (1991: 140) noterar, började både västerländska och slaviska lingvister redan på 1800-talet utarbeta ett nytt koncept av aspekt, som skulle beskriva inte bara de två typer av aktioner (imperfektiv/perfektiv), som blir så synliga i alla slaviska språk, eftersom de markeras morfologiskt, utan alla typer av aktioner som i olika språk antingen markeras på den lexikala eller syntaktiska nivån eller endast uppfattas och definieras semantiskt. Den nya termen som valdes för att täcka alla de olika distinktionerna blev ”aktionsart” eller ”the kind of aktion”.

Garey och Goedsche m.fl. som på 1940-talet började brett använda termen ”aktionsart” gav den ”gamla” aspektuella distinktionen perfektiv/imperfektiv aktion en ny innebörd (Binnick 1991: 144). Som vi sett, dikterar det ryska verbets morfologi vilken aspekt som tillskrivs en verbfras, vilket innehåller ett problem. Vi kan vara säkra på att ett perfektivt verb betecknar en fullbordad aktion, men ett omarkerat imperfektivt verb kan beteckna både fullbordad och ofullbordad aktion. När vi talar om aktionsart kan verbfrasens semantik, dvs. vår uppfattning om situationen är fullbordad eller inte, avgöra om aktionen föreställs som perfektiv eller imperfektiv. Som ett exempel ur Teleman m.fl. (1999), som vi i fortsättningen kommer att kalla för SAG, visar, kan en och samma aktion i svenskan tolkas både som imperfektiv eller perfektiv beroende på kontexten: *Olle knådade degen* (SAG 1999, band 4, §3: 328). Inom parentes vill vi notera att vi inte alltid delar SAGs syn på hur man skall definiera de grundläggande skillnaderna mellan olika aktionsarter, vilket vi kommer att tala mer om senare. Nu vill vi bara utveckla SAGs exempel för att visa vilka tolkningar som detta exempel tillåter. Enligt vår uppfattning blir verbfrasens aktionsart perfektiv i

Olle knådade degen. Nu var den färdig, tack och lov och imperfektiv i *Jag öppnade dörren och tittade in. Olle knådade degen*. Eftersom skillnaden mellan de två ”knådade” inte är grammatikaliserad, utan endast semantisk, tycks det vara korrekt att hitta en annan term för den skillnaden än den som har med den gamla grammatikaliserade aspekten att göra, dvs. ”perfektivitet”.

Så resonerar en del forskare, men inte alla. I sin kända studie ”The parameter of aspect” håller sig Smith (1991) till termen ”perfectivity”. ”Termen ”perfectivity” används även av Binnick (1991: 190) i hans studie om aktionsarter, dock parallellt med en ny term, nämligen ”boundedness” (denna term kommer vi att definiera i kap. 2.3). Om bounded/unbounded actions i stället för perfective/imperfective talar även Di Sciullo och Slabakova (2005), Declerck (2007), Depraetere (2007) m.fl. I SAGs kapitel om svenska aktionsarter används termen ”avgränsad/oavgränsad aktion” – den svenska översättningen av engelskans ”bounded/unbounded”. Enligt vår uppfattning är orsaken till att den perfekta aktionsarten successivt började kallas i stället för avgränsad följande: perfektiv/imperfektiv aktionsart kan lätt förväxlas med perfektiv/imperfektiv aspekt. Skillnaden understryks av Binnick (1991: 170). Om aspekt är en grammatikaliserad, obligatorisk och systematisk kategori, är kategorin aktionsart inte grammatikaliserad, inte obligatorisk och inte systematisk. Av samma anledning väljer vi i vår studie att använda termen avgränsad/oavgränsad aktionsart – ett begrepp som vi efter en så lång inledning ska försöka definiera.

2.3 Aktionsart

I detta avsnitt presenteras olika aktionsarter och de för denna studie mest relevanta aktionsarterna, avgränsad (+/-) och telisk (+/-) aktion, definieras.

2.3.1 Avgränsad versus telisk aktion

Vi utgår i första hand från SAGs definition av aktion: ”Med aktion menas ett skeende eller ett tillstånd sådant det uppfattas och språkligt beskrivs av språkbrukaren” (SAG 1999, band 4, §1: 323). Det är viktigt med andra ord att komma ihåg att en aktion återgiven i tal eller skrift inte är mer än en modell av aktionen i verkligheten. SAG

(1999, band 4, §1: 323) säger även att man kan strukturera verklighet på olika sätt och använda olika aktionsarter beroende på vilken del av skeendet som tas upp. Samtidigt, eftersom olika berättare uppfattar ett och samma skeende på olika sätt och därmed anlägger olika perspektiv på det, kan valet av aktionsarter bero även på hur berättaren förhåller sig till skeendet. Därför anser vi att SAGs första definition: ”En aktion som har en naturlig slutpunkt kallas avgränsad” (1999, band 4, §3: 326) är mer korrekt än SAGs andra definition: ”Om en aktion innebär att ett skeende har en naturlig slutpunkt kallas aktionen avgränsad” (1999, band 4, §1: 324). Dessutom finns det ytterst få skeenden i verkligheten som inte har någon slutpunkt. Om vi inte markerar språkligt att ett skeende har en slutpunkt, betyder det inte att den slutpunkten saknas i verkligheten. När vi säger *Fågeln flyger* anger vi inget som avgränsar processen; samtidigt vet alla att den processen någon gång tar slut.

En annan kommentar till den nämnda definitionen i §3 är att även de aktioner som är språkligt avgränsade, kan delas upp i två underkategorier. Aktionens naturliga slutpunkt kan antingen inträffa innanför aktionens gränser, under dess gång, eller vara uppsatt som aktionens mål och ligga utanför dess gränser. Det uppstår en fråga. Skall aktionen *Pelle rodde mot fyren* ses som oavgränsad eftersom den inte är fullbordad eller som avgränsad eftersom, ofullbordad som den är, har den en naturlig slutpunkt utanför aktionens gränser, dvs. aktionen blir fullbordad när målet är nått?

För att undvika tvetydligheter väljer vi här att begränsa användningen av termen ”avgränsad aktion” till de fallen då aktionen når sin temporala gräns:

”A sentence is bounded if it represents a situation as having reached a temporal boundary, irrespective of whether the situation has an intended or inherent endpoint or not” (Depraetere 1995: 3). De aktioner som har en potentiell eller aktuell slutpunkt, kallas här för teliska (”telic action”): ”A clause is telic if the situation is described as having a natural (inherent) or intended endpoint which has to be reached for the situation . . . to be complete and beyond which it cannot continue” (Depraetere 1995: 3). En och samma oavgränsad aktion kan presenteras både som atelisk och telisk:

3. *Jag har det ljust av nålarna, sade den som knypplade. HBM* atel

4. *Jag får ljus av nålarna, sade den som satt och knypplade en spets. TN* tel.

(3) och (4) är två översättningar av en och samma mening ur AA.aktionen i (4) förutsätter ett naturligt slut: spetsen blir någon gång färdig.aktionen i (3) avbildar en sysselsättning som inte behöver komma till ett naturligt slut, utan kan tas upp och läggas ner igen många gånger så länge personen lever. Det som skiljer de två satserna är argumentet *en spets*. Om argumentet i en telisk verbfras är en nominal fras och huvudordet i den nominala frasen är ett räknebart substantiv i singular, säger Smith (1991: 31), är det ett tecken på att verbfrasen presenterar en telisk aktion.

2.3.2 Vad skiljer olika aktionsarter åt?

Listan på aktionarters semantiska distinktioner kan variera från forskare till forskare. Vi har nämnt två: avgränsning och telisitet. SAG förenar, som vi sett, de båda begreppen och kallar även telisitet för avgränsning. Smith (1991: 30) däremot använder sig bara av termen ”telicity” och avstår från termen ”boundedness” (avgränsning”). Smith nämner tre semantiska distinktioner: dynamiskhet, durativitet och telisitet. I SAG (1999, band 4, §1: 324) nämns det – förutom avgränsning – processualitet, dynamiskhet, durativitet och resultativitet, som vi kortfattat presenterar nedan.

Att skillnaden mellan **statiska** och **dynamiska** aktioner är fundamental understryks av Binnick (1991: 172) som påpekar att redan Aristoteles gjorde skillnad mellan ”having” och ”acting”, dvs. tillstånd och aktion. Statiska aktioner medför inte någon förändring (SAG 1999, band 4, §14: 347). ”Although they are in time, they do not take time” (Smith 1991: 28). De betecknas med verb som *önska, veta, vara* osv. Alla aktioner som medför någon förändring är dynamiska: *gå hem, hitta, måla*. Nästa semantiska distinktion är distinktionen mellan de aktioner som anses ta tid och de som anses inte ha någon utsträckning i tiden. Om en aktion har tidsutsträckning, kallas den **durativ**: *Arne läste i två timmar* (SAG 1999, band 4, §1: 324). Durativitet som en språklig distinktion erbjuder enbart en modell som förenklar situationer i verkligheten. Som Smith (1991: 29) påpekar, har alla aktioner någon utsträckning i verkligheten. Om vi uppfattar en aktion som **momentan**, bortser vi bara från dess durativitet. Den tredje distinktionen skiljer åt **processuella** och **icke-processuella** aktioner.aktionen tillhör aktionsarten **process** om den genomgår kvalitetsmässigt

olika faser. Verbfraser som *åldras* eller *bygga hus* är exempel på **processuella** aktioner vars början, successiva förändring och slut kan tydligt urskiljas. Som betydelseskiljande nämner SAG även distinktionen mellan **resultativa** och **icke-resultativa** aktioner. Resultativa aktioner är de som har resultat; situationen förändras efter aktionen blivit fullbordad: *Han drack upp mjölken, Han sprang ut*. Icke-resultativa aktioner förändrar inte situationen: *Han blinkade*.

Alla de nämnda egenskaperna eller deras avsaknad hjälper oss att beskriva olika typer av aktioner. De typerna blev i sin tur systematiserade av bl.a. Vendler som uppdelade aktioner i fyra kategorier: states, activities, achievements och accomplishments. Smith (1991: 28) sammanfattade de kategorierna på följande vis:

- **States** är statiska aktioner vars interna struktur och utsträckning i tid man ser bort från (*Solen lyser för alla*.)
- **Activities** är durativa ateliska aktioner (*vandra i naturen, skratta*).
- **Accomplishments** är durativa teliska aktioner (*bygga ett hus, gå till skolan*).
- **Achievements** är punkthändelser som leder till ett nytt tillstånd (*nå gränsen*).

Smith föreslår den femte aktionskategorin:

- **Semelfaktiva aktioner** -- ateliska icke-resultativa punkthändelser (*hosta till*).

I SAGs terminologi kallas "states" för *tillstånd*. Däremot kan man inte dra någon parallell mellan SAGs oavgränsade processer och Vendlers activities respektive avgränsade processer och accomplishments, eftersom SAG och Smith delar upp processer enligt olika principer: avgränsning respektive telisitet. Alla avgränsade processer är teliska, följaktligen blir alla avgränsade processer accomplishments. Men en del accomplishments – teliska processer som inte är fullbordade – hamnar under kategorin oavgränsade processer, som i *Han höll på att dö* eller *Han byggde fortfarande sitt hus*. Vad gäller kategorin punkthändelse i SAG, förenar den både achievements (*vinna tävlingen*) och semelfactives (*Han blinkade*). I vårt arbete utgår vi från SAGs terminologi och utvidgar dess lista av de grundläggande aktionsarterna med hjälp av Smiths klassificering. De olika aktionernas egenskaper sammanfattar vi i en tabell (se nästa sida).

Tab.1. Aktionsarter

	Avgränsning	Telisitet	Dynamiskhet	Durativitet	Resultativitet
Tillstånd	–	–	–	+	--
Oavgränsade teliska processer	–	+	+	+	+
Oavgränsade ateliska processer	–	–	+	+	–
Avgränsade teliska processer	+	+	+	+	+
Avgränsade ateliska processer	+	–	+	+	+
Resultativa punkthändelser	+	+	+	–	+
Icke-resultativa punkthändelser	+	+	+	–	–

I Tabell 1 ges en översikt över olika aktionsarter och de plus/minus-särdrag som utmärker dem. För varje aktionsart i Tabell 1 finns en unik sammansättning av särdrag. Tabellen kan därför användas för att identifiera olika aktionsarter.

2.4 Aktionsarter i ryskan

I denna del belyses samspelet mellan aspekt och aktionsart i ryskan. När verbet perfektiveras / avperfektiveras, ändras verbfrasens aktionsart. Olika fall av aktionsartsförändring vid ett aspektbyte exemplifieras. Till slut tas det upp några särskilda fall av aspekthanvändning i ryskan. I vårt material, sagan om Vasilisa, förekommer det fall då aspekt och tempus bildar språkliga kombinationer som inte har någon motsvarighet i svenskan. Hur de kombinationerna översätts till svenska kommer vi att se i kapitel 3.

2.4.1 Opposition av aktionsarter inom ett aspektpar

Sjeljakin (2008: 18) refererade till aspekt som ett verktyg som gör det möjligt att presentera händelsens förlopp på olika sätt. Eftersom det finns en möjlighet att se och beskriva en och samma händelse på olika sätt, kan vi prata om aspekts deiktiska och pragmatiska komponenter – varje händelse beskrivs respektive tas emot av någon på någon särskild tidpunkt inom ramar av en särskild situation. Varje verb i ryskan har, som vi sett, en bestämd aspekt: varje verb är antingen perfektivt eller imperfektivt. I vanligt fall är det affix som skiljer åt det perfektiva och det imperfektiva verbet inom

ett aspektpar: *sjel* 'gick'/*prisjel* 'kom'; *perelistnul* 'vände på bladet'/*perelistyval* 'bläddrade'. Aktionsart – begränsad eller obegränsad – kan däremot inte bestämmas utifrån verbets morfologi, utan betraktas på syntaktisk nivå. Eftersom vi i fortsättningen kommer att analysera aktionsarterna i vår valda text och hur de översätts till svenska, tycks det vara intressant att se vad som händer med det ryska verbets aktionsart när verbet byter aspekt. Vi har försökt att sammanfatta de principer enligt vilka ryska aspektpar bildas. Vi kommer att se vilka aktionsarter som blir presenterade inom de olika aspektparen. Grupperingen är gjord av författaren till denna uppsats och exemplen är tagna från sagan "Vasilisa den Fagra".

- tillstånd/ resultativ punkthändelse

5a. *Sovsem stemnelo; tol'ko svetilis' glaza u tjerepov. stabilt tillstånd*
 Alldeles mörknade; bara lyste (pl IPF) ögon hos dödsallar
 Det hade blivit helt mörkt; bara dödsallarnas ögon lyste.

5b. *U vseh tjerepov na zabore za-svetilis' glaza, i stalo svetlo, kak dnem.*
 Hos alla dödsallar på staket till-lyste (pl PF) ögon och blev ljust som på-dag
 Ögonen på alla dödsallarna på staketet började lysa, och det blev ljust som mitt
 på dagen. *initierad aktion*

Prefixet *za-* bildar verb som betecknar gränsintensiva, bl.a. initierande aktioner, av ateliska verb (Sjeljakin 2008: 109). I (5b) visar prefixet att tillståndet *svetilis'* 'lyste' har initierats.

- tillstånd/icke-resultativ punkthändelse

6a. *Vse mel'kalo u nee pered glazami. tillstånd*
 Allt skymtade (s/n IPF) hos henne framför ögon
 Allt skymtade framför hennes ögon.

6b. *Vot mel'k-nu-l belyj vsadnik – i sovsem rassvelo. en gång*
 Så skymtade (s/m PF) vit riddare och helt ljusnade
 Så skymtade den vita ryttaren förbi och det blev alldeles ljust.

Suffixet *-nu-* bildar ett perfektivt verb av det imperfektiva *melkalo* 'skymtade'. Det perfektiva verbet betecknar en gångs, icke-resultativ händelse (Sjeljakin 2008: 104).

- oavgränsad iterativ aktion/punkthändelse:

7a. *Eta [Vasilissa] zavsegda vozvra-scha-las' domoj blagopolutjno.* många
 Denna alltid återvände (3p/s/f IPF) hem lyckligt gånger
 Hon kom alltid tillbaka hem välbehållen.

7b. *Skoro vozvra-ti-lsja i otets Vasilissy.* en gång
 Snart återvände (3 p/s/m PF) och fader Vasilissas
 Snart återvände även Vasilissas fader.

Suffixet *-a-* bildar det imperfektiva parverbet av det prefigerade perfektiva verbet (Sjeljakin 2008: 104). I detta fall förekommer även ett konsonantbyte: *vozvratilas/vozvraschalas*. Resultatet blir ett verb som betecknar upprepad aktion.

- oavgränsad atelisk process/avgränsad atelisk process

8a. *Dvenadtsat' let zhil on v supruzhestve.* oavgränsad process
 Tolv år levde (s/m IPF) han i äktenskap
 Tolv år levde han i äktenskap.

8b. *Po-zhivi ty napered u menja – togda i dam tebe ognja.*
 Lev-ett-tag (IMP 2p/s PF) du först hos mig då och ska-ge dig eld
 Bo först hos mig ett tag – då får du eld. avgränsad process

Prefixet *po-* med den delimitativa betydelsen (Sjeljakin 2008: 154) perfektiverar ateliska verb. Prefixet betecknar en avgränsad utsträckning i tiden, en kort period, inom vilken den ursprungliga aktionen genomförs.

- oavgränsad atelisk process/ punkthändelse

9a. *Vasilissa govorila: Na, kukolka, pokushaj!* process
 Vasilissa talade (s/f IPF) ta docka ät-lite
 Vasilissa sa: Ta, dockan, ät lite!

9b. *Vasilissa skazala: Eto ja, babusjka.* avslutad aktion
 Vasilissa sa (s/f PF) det jag mormor
 Vasilissa sa: Det är jag, mormor.

Sjutton ryska aspektpar är bildade av verb med olika stammar. *Govorit' 'tala' /skazat' 'säga'* är ett av sådana par. Formellt sett presenterar det perfektiva verbet en avslutad aktion, medan det imperfektiva verbet presenterar en pågående process. Dock betecknar de båda verben en och samma aktion, ett yttrande. Det vanliga anförings verbet är utan tvekan *skazat'*. Enligt Uspenskij (2000: 127) fungerar den

imperfektiva formen av verbet i (9a) stilistiskt: den ställer aktionen i bakgrunden. Det är händelser som i vanligt fall ställs i förgrunden i text och tal. Det imperfektiva verbet *govorila* betecknar en oavgränsad atelisk aktion och sådana aktioner med sina suddade tidsramar uppfattas inte som händelser.

- oavgränsad atelisk process/ avgränsad telisk process

10a. *Vdrug skachet mimo ee vsadnik.* *process*
 Plötsligt rider (3p/s IPF) förbi henne ryttare
 Plötsligt rider en ryttare förbi henne.

10b. *Podskakal [vsadnik] k vorotam baby-jagi i ischez.* *avslutad aktion*
 Fram-red (s/m PF) till grinden baba-jaga gen och försvann
 Ryttaren red fram till baba-jagas grind och försvann.

Prefixet *pod-* betecknar närmande (Sjeljakin, 2008: 112). Denna betydelse gör aktionen, angiven med det perfektiva verbet, både avgränsad och telisk.

- oavgränsad telisk process/avgränsad telisk process

11a. *Matjeha hudela ot zlosti.* *resultat ej nått*
 Styvmoder magrade (2p/s/f IPF) av ilska
 Styvmodern magrade av ilska.

11b. *Matjeha i sestry mutjili ejö tjob ona ot trudov pohudela.* *res.nått*
 Styvmoder och systrar plågade henne för att hon av arbeten magrade (3p/s/f PF)
 Styvmodern och systrarna plågade henne för att hon av arbetet skulle magra.

De imperfektiva verb som betecknar processer som närmar sig en viss gräns (teliska processer) bildar sitt perfektiva par med hjälp av prefixet *po-* (Sjeljakin 2008: 111).

2.4.2 Aktionsarter i ryskan – syntaktisk nivå

Som vi har noterat ovan, kan aktionsarten långt ifrån alltid bestämmas utifrån verbets morfologi, utan den skall betraktas på syntaktisk nivå. Verbet som beskriver aktion betraktas inom ramar av sin verbfras; ofta är det verbets bestämningar och bara de som avgör om aktionen bakom verbfrasen är begränsad eller obegränsad. I meningen nedan begränsar adverbialen *tolv år* aktionen så att läsaren förstår att aktionen är fullbordad när berättelsen börjar. Däremot markeras inte det faktum att aktionen är slutförd på morfologisk nivå: verbet *zhil 'levde'* tillhör den imperfektiva aspekten.

12. *Dvenadtsat' let zhil on v supruzhestve. AA*
Tolv år levde (IPF) han i äktenskap.
Tolv år hade han levt i äktenskap.

En annan betydelseskiljande egenskap hos en aktion – telisitet – kan ofta inte heller bestämmas utifrån verbet utan anges inom verbfrasens ramar. Nedan ser vi två exempel med ett och samma imperfektiva verb *vjazat* 'sticka', som dessutom i båda fall betecknar en oavgränsad aktion, som beroende på attribut (oräknebart versus räknebart substantiv) anger telisk respektive atelisk aktion.

13a. *Mat' zastavila dotjku tjul-ki vjazat'. AA oavgränsad*
Moder fick dotter strumpor (ACK/PL) sticka (INF/IPF)
Modern fick sin dotter sticka strumpor.

13b. *I ja ne pojdu, -- skazala ta, chto vjazala tjul-ok. AA avgränsad*
Och jag inte ska-gå sa den som stickade (s/f IPF) strumpa ACK/S)
Jag ska inte heller gå, sa den som stickade en strumpa.

2.5 Aspekt och taxis

Taxis är en semantisk kategori som visar hur händelserna förhåller sig till varandra kronologiskt (Sjeljakin 2007: 27). Händelser logiskt bundna till varandra presenteras av verb i bestämda temporala och aspektuella former som bildar stabila semantiska kedjor. Det är således syntax som framkallar verbens taxiska förhållanden. Till skillnad från aspekt återspeglar taxis inte talarens syn på företeelsen. Ett exempel på en taxisk kedja i ryskan är Julius Caesars *Veni, vidi, vici* översatt till ryska: *Prishel, uvidel, pobedil* 'kom, såg, vann'. Aspekten av de tre verben är perfektiv; verben står i preteritumformen. Den taxiska strukturen betecknar tre i förfluten tid fullbordade aktioner som följde på varandra (Sheljakin 2007: 28).

2.6 Samspel mellan aspekt och tempus

Som Sjeljakin (2008: 89) påpekar, kan rysk aspekt i vissa fall fungera som en deiktisk kategori, dvs. visa hur aktioner i tal eller text förhåller sig till talarens/författarens *här* och *nu*. Observera vårt exempel nedan.

14a. *Gde vy kupili etu vazu?*

Var ni köpte (PF) den här vasen?

Var köpte ni den här vasen?

14b. *Gde vy pokupali etu vazu?*

Var ni köpte (IPF) den här vasen?

Var har ni köpt den här vasen?

Variant (14a) kan alltid ersättas i tal med (14b). Skillnaden är semantisk. I (14b) drar den som frågar ingen gräns mellan tiden då inköpet skedde och sitt *nu*. Informationen som det kommande svaret innehåller kan vara relevant för detta *nu*, d.v.s. den som frågar kan gå och köpa en likadan vas åt sig själv *nu*. Med andra ord suddar den imperfektiva aspekten bort gränsen mellan talarens *nu* och den tiden han/hon talar om, samtidigt som den perfektiva aspekten förutsätter att en sådan gräns finns. Vad gäller tempus, visar det i vanligt fall aktionernas relation till talets ögonblick. Samtidigt förekommer det i ryska språket fall då aspekt och tempus samspelar så att de nya konstruktionerna åtar deiktiska funktioner som varken tempus eller aspekt kan uppfylla var för sig. Ett sådant exempel kan vi se i (15a); några andra, tagna ur sagan, kommer senare, i kapitlet ”Analys och resultat”.

15a. *On k nam, byvalo, pridet nenadolgo, a potom, gljadish', i nochevat'*
Han till oss, hände, ska-komma ej-på-länge, och sedan, tittar, och sova-över
FUT/ PF 2p.PRES INFIN

ostanetsja.

ska-stanna.

FUT/ PF

Det hände att han skulle komma till oss för en kort stund, men sedan visade det sig att han skulle stanna över natten.

I ryskan används ofta varierande tempus då det tycks vara logiskt att använda ett och samma tempus: vid beskrivningen av en och samma händelse, som görs av en och samma talare och angår en och samma tidsperiod. Ett inskjutet ”främmande” tempus påverkar vår kognition. ”Främmande” tempus i samspel med vissa aspekter framtonar där det behövs berättarens närvaro och även skapar närvaroeffekt för läsaren/lyssnaren. Ett exempel är förekomsten i kontexten i preteritum av verb i futurum, då både aktioner återgivna med verb i preteritum och aktioner återgivna med

verb i futurum tillhör samma tidsperiod. Enligt Sjeljakin (2008: 195) finns följande moment med när futurum används i ryskan i kontexten av preteritum: 1) Före talmomentet skedde det en resultativ händelse (denna händelse anges i form av verb i futurum); 2) Talaren eller deltagaren i händelsen är inte likgiltig mot denna händelse; 3) Han upplever händelsen som ovanlig och uppseendeväckande samtidigt som han generaliserar den som karateristisk. Vi har gjort en test för att bevisa att Sjeljakin har rätt, nämligen, att det är svårt att ange de för talaren vanliga händelserna i futurum i preteritumkontexter:

15b. On, byvalo, k nam prihodil i ostavalsja nochevat'.
Han, hände, till oss kom och stannade att-sova-över
 Pret/3 p/ SING PRET/IPF PRET/IPF INFIN
 Det hände att han kom till oss och stannade över natten.

15c. On, byvalo, k nam pridet i ostanetsja nochevat'. *
Han, hände, till oss ska-komma och ska-stanna att-sova-över.
 FUT/PF FUT/PF INF
 Det hände att han skulle komma till oss och stanna över natten.

(15b) presenterar resultativa händelser: *prihodit'* 'komma' och *ostavat'sja* 'stanna' som här, i preteritum, får den iterativa betydelsen, vilket bevisas av den inskjutna satsen *byvalo* (PRET, 3p, SING) som betyder ungefär 'brukade', 'hände' (Smith 1991: 319). Däremot saknas det i (15b) någon antydning att talaren är intresserad av händelserna eller att han ser dem som ovanliga. Därför uppfattas mening (15c), där verben står i futurum, som konstig och ofullständig. Däremot uppfyller den utvidgade meningen (15a) alla de av Sjeljakin nämnda villkoren för futurum i preteritum - kontexter: händelserna *pridet* 'ska komma' och *nochevat' ostanetsja* 'ska för att sova över stanna' är resultativa; de skedde före talmomentet; de är iterativa och följaktligen generaliserade; berättaren uppmärksammar dem som uppseendeväckande genom att använda den inskjutna deiktiska satsen *gljadish'* 'tittar' (PRES, 2 p, SING).

Formellt sett ändrar användningen av futurum i preteritumkontexter (vidare även kallad för Futurum Historicum eller FH – en term som Lars-Johan Ekerot föreslog vid personlig kommunikation med författaren till detta arbete) status av de förflutna händelserna – de blir framtida händelser. På frågan om hur detta kan vara möjligt svarar vi: talaren förflyttar sig bakåt i tiden. Om händelserna ses som förflutna eller

framtida beror på deras placering på tidslinjen i relation till talögonblicket. Denna deiktiska relation behöver inte vara stabil: den kan förändras ifall talaren förflyttar sig längs tidslinjen och intar någon ny observationspunkt. En sådan förflyttning förekommer i mening (15a). Först markeras förflyttningen med den inskjutna satsen *byvalo*. Med den konstaterar talaren att det nästkommande yttrandet uttrycker ett minne av en upprepade händelse. Sedan byter talaren perspektiv och återberättar sitt minne ”inifrån”, som om han befann oss på den beskrivna platsen igen och såg allt på nytt. Vid det perspektivet träder det unika, det märkvärdiga hos händelsen fram, samtidigt som dess regelbundenhet bleknar. Sådana yttranden, ofta taxiskt sammankopplade i en kedja, förmedlar starka upplevelser, något som fascinerar, förvånar och dyl. De liknar en rad filmsekvenser som följer varandra framför ögonen. (15c) illustrerar hur svårt det är att återberätta något, som man vanligtvis inte lägger märke till, i FH. Händelsen i (15b) – övernattningen – går det att beskriva i futurum bara om den kommer oväntad, som en överraskning. I (15a) exempelvis understryks talarens inlevelse i situationen med den inskjutna deiktiska satsen *gljadish’ ‘tittar’* (PRES, 2 p, SING).

3. Analys och resultat

I det följande analyseras hur olika aktionsarter som förekommer i sagan ”Vasilisa den Fagra” översätts till svenska av två översättare. Vi ger även förslag på hur översättarnas val kan förklaras.

3.1 Översättning av tillståndsverbfraser

Av nitton tillståndsverbfraser i AA, vars huvudverb är *vara*, är sjutton översatta med tillståndsverbfraser av både HBM och TN. Till källtextens tillståndsverbfraser räknas även tio fraser där själva verbet *vara* inte är utsatt, utan underförstått (se ryskt exempel *Sam belyj ‘Han vit’*). Orsaken är att ryskan har det särdraget att verbet *vara* används i preteritum och futurum, men inte i presens.

Vad gäller översättningarna, väntade vi oss att alla satser av typen *hästen under honom [är] vit* skulle ha översatts med satser som innehåller *vara*. I nio av tio fall är

det så: tillståndsverbet är 'var' förekommer både i HBM och TN. Undantaget är meningen *Kto zdes'?* 'Vem här?' som översätts som *Vem är där?* av HBM, men som *Vem där?* av TN. Eftersom *Vem där?* är ett idiomatiskt uttryck även i svenskan, har TN en möjlighet att presentera källspråkets syntaktiska kod utan att ändra målspråkets regel.

När man analyserar översättningar av en sats med verbet *vara*, är det viktigt att förstå vilka semantiska roller, eller θ -roller, som de olika satsdelarna i satsen har. Med θ -roll menas det semantiska konceptet bakom en eller annan satsdel som återspeglar vår kunskap om vem som gjorde vad mot vem och vad som har förändrats (Saeed, 2006: 181). Granskningen av vårt material visar följande. Av nio fall med det utsatta tillståndsverbet *vara* är det fyra satser där tillståndet tillhör subjektet, som intar θ -rollen "tema", som översätts utan förändringar: *Han var en bra man; Hon var till åren kommen; Vasilisa var en skönhet; skjortorna var färdiga*. I satsen *Nära huset var en djup skog*, där subjektet också har θ -rollen tema, översätts befintlighetsverbet *var* med andra befintlighetsverb: *fanns* och *låg*. Likadant blir det med satsen *Staketet var av människors ben/Staketet bestod/var gjord av människors ben*. I de fallen då *vara* betecknar befintlighet eller fysisk beskaffenhet tycks detta verb användas i ryskan i längre utsträckning än i svenskan, som tenderar att precisera vilken typ av befintlighet eller beskaffenhet som anges: *var skog/fanns skog/låg skog*.

Skillnaden mellan käll- och måltextern uppträder när subjektet i satsen inte uppfyller rollen "tema" för det beskrivna tillståndet. I tre fall där det beskrivna tillståndet tillhör i originalet dativobjekt, som intar θ -rollen "experier", blir tillståndsinnehavaren subjekt i översättningarna: *Till flickan DAT var åtta år/Flickan var åtta år; Skönt var för henne DAT med dockan/Hon hade det bra med dockan; Till det pris GEN inte är/Det är oskattbart/Det går inte att värdera; För mig DAT [är] av nålarna ljust/Jag har det ljust av nålarna*.

I *Hos dem inte var eld GEN* gäller tillståndet objektet *eld*. Tillståndsverbet *var* byts ut mot tillståndsverbet *hade* i översättningarna (*De hade inte haft eld*) samtidigt som innehavaren av θ -rollen "possessor" *de* blir subjekt i stället för objekt. Det faktum, att den med ett besjälade substantiv betecknade tillståndsinnehavaren, som i både ryskan

och svenskan har samma semantiska roller, byter satsdel vid översättningen, förklarar Toyota (2008: 4) med hjälp av termen ”energy transfer”. Perceptionsverb, skriver han, är i högsta grad intransitiva ur semantisk synvinkel. Personen, som upplever något som är betecknat med ett perceptionsverb, är i många språk angiven i dativ. Perceptionen, fortsätter Toyota, förs över från någon yttre orsak till upplevaren; således framstår upplevaren som en slutpunkt för denna spontana överföring. Till skillnad mot ryska, har svenska och engelska utvecklats på det sättet att ”energy transfer”, d.v.s. semantisk transitivitet eller orsak och verkan samband bakom perception, är mindre viktig nu än syntaktisk likformighet, vilket leder till att det är subjekt och inte dativobjekt som intar θ -rollen ”experiencer” vid perceptionsverb.

Det enda fallet då tillståndsverbet *vara* i AA översätts med icke-tillståndsverb är det idiomatiska uttrycket *Alldeles liv* (GEN) *inte var*. Idiomatiska uttryck översätts ofta logiskt nog med idiomatiska uttryck. Här blir översättningarna *De lämnade henne ingen levande ro* (HBM) och *Hon fick aldrig en lugn stund* (TN). Liksom originalmeningen, är de båda meningarna idiomatiska polaritetsuttryck. Aktionerna i både originaltexten och översättningarna har aktionsarten ”tillstånd”: en durativ oavgränsad aktion som inte består av på varandra följande delmoment (SAG, 1999, band 4, §15).

I sagan har vi hittat tio tillståndsverbfraser som anger mentala tillstånd och sinnesuttryck. Av dem är fem (*znat* ’veta’; *godilos* ’dög’; *progodit* ’sja behövas’; *znala* ’visste’; *videt* ’se’) direktöversatta och fyra är översatta med synonymer (*tålde: uthärdade/bar; jag äta vill/jag är hungrig; tittar: såg efter/såg; gillar inte: tycker inte om*). Kognitionsverbet *hoppas* ersätts i översättningarna med det inskjutna *kanske*, som skiljer sig från originalvarianten formmässigt, men motsvarar den innehållsmässigt, ty den också återger talarens mentala tillstånd.

Den sista tillståndsverbgrupp som är representerade i sagan är de verb som beskriver olika tillstånd: befintlighet, förefintlighet (utom verbet *vara*), statiska aktioner som de uppfattas av berättaren. Av dem sex (*ha, darra, snarka, lyste, teg, sitta, stod*) översätts utan förändringar. Satsen *Rysk anda (INSTR) luktar (IPF)!* saknar subjekt. Sådana satser brukar översättas med satser med formellt subjekt. Dock förekommer det att formellt subjekt utelämnas om man har en lokativ i spets-ställning. Se i HBM: *Här*

luktar kristet blod! Källspråkets konstruktion är inte ändrad mycket. HBM väljer att den översättningsvarianten som står närmast den subjektlösa satsen i AA.

Subjektlösa satser passar bra den gåtfulla genren saga, anser vi. I HBMs översättning blir subjektets roll också nedtonad. TNs lösning är annorlunda: satsen i hans översättning innehåller subjektet ”jag” som uppfyller θ -rollen ”experier” (*Jag känner lukten av en rysk själ*).

Det enda fallet inom den verbgruppen, där översättning av verbet medför byte av aktionsart, är verbfrasen *håll mig alltid med dig* i stycket *Gå dit de skickar dig, men håll mig alltid hos dig. Hos mig inget ska hända med dig hos baba-jaga*. Det svenska uttrycket *hålla hos sig* har betydelse ”ha med sig” i ryskan. Denna tillståndsverbfras använder TN: *Gå dit man har sänt dig, se bara till att du har mig med dig hela tiden. Så länge jag är med dig har du inget att frukta hos trollpackan*. I HBM ser stycket ut så: *Gå dit de skickar dig, men ta mig med dig. När jag är med, kan inget hända dig hos Baba-Jaga*. Tillståndet *ha* byts ut mot punkthändelsen *ta* som initierar detta tillstånd. Adverbet ”alltid” faller då automatiskt bort och det återstår inget längre i meningen som understryker hur viktigt det är att Vasilisa alltid har dockan med sig. HBMs läsning av detta stycke är av pragmatisk karaktär: hon avdramatiserar situationen genom att ta bort varningen: *Ha mig alltid med dig!* Samtidigt går inte meddelandet förlorat, eftersom nästa mening innehåller samma antydning (*När jag är med, kan inget hända dig hos Baba-Jaga*). HBM översätter sagan för barn och det är förmodligen den pragmatiken som orsakar hennes korrigering: barn ska inte skrämmas i onödan – Vasilisa lyssnade ju på dockan och hade henne med sig hela tiden.

Ett tillstånd är en aktion som inte har någon inre struktur. Ett annat kännetecken är att den saknar ett naturligt slut (SAG, 1999, band 4, §15), eller, rättare sagt, man bortser från detta slut inom meningens ramar. Däremot kan aktionen ha en början. Både HBM och TN översätter *Kom ihåg mina sista ord* som *Lägg mina sista ord på minnet*. Accenten flyttas från själva aktionen till dess början som uttrycks med en annan aktion, en punkthändelse. Det faktumet, att aktionen som initierar tillståndet ställs i förgrunden och att aktionsarten ändras, kan ha en pragmatisk förklaring: närvarandeeffekten hos lyssnaren blir starkare om aktionen inte skjuts upp till framtiden utan initieras omedelbart.

Separat från de andra står ett fall då tillstånds verbet försvinner i översättningen. I AA står det: *Började baba-jaga att sova lägga sig*. Verbfrasen *att sova* är underordnad verbfrasen *lägga sig* (i ryskan är en sådan omvänd ordföljd vanlig) och båda är underordnade verbet *började*. Både HBM och TN minskar antal verb i den tunga konstruktionen. HBM byter ut *började lägga sig* mot *beredde* och behåller tillstånds verbet *sova*: *Baba-Jaga beredde sig att sova*. TN väljer att behålla ett annat verb: *lägga sig* och offerar verbet *sova* (*Baba-jaga gick och lade sig*), eftersom det tycks vara redundant: det är ju självklart att man lägger sig för att sova. I detta fall är det målspråkets kodsysteem som styr översättarnas val: kedjan av tre verb i rad som underordnas varandra tycks vara betydligt tyngre i svenskan än i ryskan.

3.2 Översättning av oavgränsade ateliska aktioner

Ateliska processer har inget angivet eller av verbet implicerat mål. Av de verbfraser som i AA betecknar oavgränsade processer som saknar mål översätts intransitiva verbfraser med svenska verbfraser som tillhör samma aktionsart. De intransitiva verb som inte anger någon förändring i agentens tillstånd översätts med intransitiva verb som också betecknar oavgränsad atelisk aktion: *rabotali* 'arbetade, idet 'går', *skachet* 'rider', *bezhat* 'springa', *treschali* 'prasslade', *hrusteli* 'knastrade, *otdyhaj* 'vila', *molis* 'be', *otvechala* 'svarade'. Till samma rad hör även verbet *pohazhivaet* som betecknar rörelse utan mål, fram och tillbaka. TN översätter det med verbet *vandra* där den specifika rörelsen är angiven inom verbets ramar. HBM väljer däremot att översätta *pohazhivaet* med partikelverb *gå an och av*, där det är verbpartiklarna som tyder på att aktionen är atelisk. De intransitiva verb som anger förändring i agentens tillstånd – *horoshela*, *polnela*, *hudela*, *durnela* – översätts med verbfraser där huvud verbet är *bli* och predikatfyllnaden är ett adjektiv i komparativ form: *blev vackrare*, *bli rundare*, *bli magrare*, *bli fulare*. Det tycks vara en pragmatisk lösning att TN översätter *hudeli/ magrade* som *bli knotigare*, förmodligen med hänsyn till moderna läsare som inte associerar mager figur med något fult.

De transitiva verb vars direkta objekt har θ -roll "patient": *muchili ee*, *nosila kukolku* översätts med motsvarande *plågade henne* och *bar dockan*. Aktionerna *plåga* och

bära uppfattas som ateliska och oavgränsade om inget annat markeras externt (ex. *plåga till döds; bära till sängs*).

Transitiva verb som saknar direkt objekt *shila'* tolkas i direkt översättning *sydde* också som oavgränsad atelisk aktion eftersom det finns inget i satserna som avgränsar den eller anger något mål: *Hon sydde utan rast eller ro*. Aktionens durativitet betonas t.o.m. av TN som upprepar verbet: *Hon sydde och sydde utan att låta händerna vila*.

I *Jag åtminstone spinna ska* saknas det objekt eller något annat argument som avgränsar aktionen. I både HBM och TN används det modala verbet *kan* som överordnas verbet *spinna*. Både ryskans futurums *ska* och svenskans modala *kan* visar en möjlighet i framtiden. Den möjligheten är inte avgränsad med någonting än. Aktionerna *ska spinna* och *kan spinna* är semantiskt besläktade och befinner sig på gränsen mellan oavgränsad atelisk och generisk aktion.

När det direkta objektet har θ -rollen ”tema”, avgör ofta detta objekt om en oavgränsad aktion är telisk eller atelisk. Det finns ingen angiven mängd av akkusativobjekten *kruzheva/spetsar* och *chulki/strumpor* i (16). I (17) står substantivet *sled* i singular, men detta avgränsar inte objektets mängd, för det blir ju ett nytt spår hela tiden så länge baba-jaga åker.

16. *Mat' odnu devushku zastavila kruzheva plesti, druguju chulki vjazat'.* AA

Moder ena flickan tvingade spetsar knyppla andra strumpor sticka

ACK/PL

ACK/PL

Modern fick den ena flickan knyppla spetsar, den andra sticka strumpor.

17. *Baba-jaga pomelom sled zametaet.* AA

Baba-jaga med kvast (INSTR) spår (ACK/SING) igen-sopar.

Baba-Jaga sopar igen spåret med en kvast.

Aktionerna är således ateliska eftersom ingen avgränsad mängd av vare sig spetsar, strumpor eller spår är angiven. Så ser aktionerna ut även i både HBM och TN. Efter några rader återkommer verbfrasen i AA: *För mig av nålarna ljust, sa den som knypplade spets*. Denna gång tar HBN bort objektet *spets*. Den ena orsaken kan vara

att vi redan hade fått information om att hon knypplade just spets. Den andra orsaken är att i svenskan är spets det enda föremål som man kan knyppla. Däremot har ryska verbet *plesti* ett bredare semantiskt fält. *Plesti kruzheva* är ingen prototypisk utvidgning av verbet *plesti*, utan man kan *plesti kosy* 'en fläta', *set* 'ett nät' osv. TN ändrar objektets numerus till singularis: *sa den som knypplade en spets*. Därmed blir den oavgränsade aktionen telisk. Denna lösning är logisk: det är först nu som flickan är engagerad i sitt arbete och har i handen den specifika spetsen. När styvmodern delade ut arbete, kunde hon tala om spetsar generellt innan hon plockade fram själva spetsen.

3.3 Översättning av oavgränsade teliska aktioner

I AA finns det endast fyra verbfraser som betecknar oavgränsade teliska aktioner. Av dem två: *vjazala chulok* 'stickade en strumpa' och *plela kruzhevo* 'knypplade en spets' – påminner av två aktioner i mening (16), nämligen *vjazat' chulki* 'sticka strumpor' och *plesti kruzheva* 'knyppla spetsar'. I de senare verbfraserna avbildas oavgränsade ateliska aktioner. Skillnaden mellan de två teliska och de två ateliska verbfraserna anger objektens numerus. Händelser *stickade strumpor* och *stickade en strumpa* är visserligen olika. När styvmodern ger sina döttrar uppdrag att sticka strumpor och knyppla spetsar, finns inget av de föremålen med i bilden än. Substantivet *strumpor* har då generisk betydelse. Däremot när flickorna sitter och arbetar, arbetar de med en specifik strumpa och en specifik spets. Berättaren har ändå ett val: 1) att närma sig karaktärerna och verkligen *se* föremålen i deras händer eller 2) hålla sig på avstånd och fortsätta uppfatta deras sysselsättning som generiska aktioner. AA följer den första variantens logik: i originaltexten blir den hypotetiska ateliska aktionen telisk när den förverkligas. HBM väljer emellertid variant 2. Hennes översättning av *knypplade en spets* blir *knypplade*, som kan ses antingen som atelisk eller som neutral mot telisitet aktion. *Stickade en strumpa* blir i hennes översättning *stickade strumpor* (atelisk aktion). Som berättare väljer hon ett långt perspektiv när hon beskriver denna scen, åtminstone avståndet till styvmoderns döttrar blir långt. En annan förklaring till att HBM "inte ser" vad det är som knypplas och sticks kan vara att det är ju mörkt i rummet: en av döttrarna släckte ljuset. Om hon inte ser vad flickan gör, kan hon bara lita på hennes moders ord vad gäller det till flickorna givna

uppdrag. Även TN översätter *en strumpa* som *strumpor*. Däremot behåller han AAs teliska variant *en spets*. Som berättare befinner TN sig med andra ord från början av den scenen nära den första flickan, som släckt ljuset. I denna avseende framstår AA som en allvetande berättare som samtidigt ser alla detaljer trots att det är mörkt. Det stycket i texten visar hur valet av aktionsarter påverkas i översättningen av översättarnas sätt att konstruera situationen, dvs. av deras uppfattning av de språkliga aktionernas verkliga referenter.

Att oavgränsade teliska aktioner har ett naturligt slut som inte inträffat än, kan markeras i texten på olika sätt. I meningen *Dockan plockade ur vetet de sista ärtorna* är det bestämningen *de sista* som markerar processens ännu inte inträffade slut. Det imperfektiva verbet *vybiralá* översätts av både HBM och TN med verbfrasen *höll på att plocka bort* som återger aktionens pågående karaktär. Samtidigt behåller både HBM och TN bestämningen *de sista* som anger att aktionen ”är nära att fullbordas” (SAG 1999, band 4, §6: 335). Med andra ord markeras aktionens båda egenskaper: att den är oavgränsad och telisk – lexikalt i översättningarna. Däremot finns det oavgränsade aktioner vars telisitet inte behöver markeras – det är underförstått. Det imperfektiva *umiraju* ‘dör’ (1p., sing.) betecknar i ryskan en aktion som enligt sin natur någon gång tar slut. Översättarna står därför inför ett val: de kan antingen markera lexikalt att aktionen är oavgränsad eller att den är telisk. Detta illustrerar mening *Jag dör och lämnar dig den här dockan*. Budskapet tolkas av översättarna på två olika sätt. TN uppmärksammar processen; i hans översättning presenteras moderns döende framförallt som en oavgränsad aktion. Med hans *Jag håller på att dö* vill modern säga att hon än så länge är vid livet och har tid att ge sin dotter dockan. HBM uppmärksammar processens slutpunkt och i hennes översättning blir aktionen en punkthändelse: *Jag ska dö*. Här betonas – genom aktionens telisitet -- inte livet, utan döden som kommer att inträffa snart. Denna mening illustrerar en gång till det fenomenet att översättarnas syn på situationen bakom texten kan påverka deras val av aktionsarter.

2) **Predikatet** kan innehålla anvisningar till aktionens resultat (+/-) och följaktligen dess avgränsning. Predikatsfyllnad hos predikat i form av reflexiva verb (*äta sig mätt*) är ett exempel (SAG 1999, band 4, §4: 329). Predikatsfyllnaden *mätt* (19) betonar aktionens resultat, läs: avgränsning.

19. *Baba-jaga naelas', stala lozhit'sja spat' i opjat' dala prikaz Vasilise.* AA

Baba-Jaga upp-åt-sig (PF), började lägga sig sova och igen gav order V. (DAT)

Övers.: *När häxan ätit sig mätt gav hon återigen Vasilisa en befallning.* TN

Baba-Jaga åt sig mätt, beredde sig att sova och gav förhållningsorder åt V. HBM

Satser som beskriver så pass tydligt avgränsade aktioner blir ofta inkluderade i taxiska förbindelser, dvs. i kedjor där händelserna följer efter varandra i kronologisk ordning, som i (19).

3) Om **objektet** betecknar en begränsad mängd blir också aktionen begränsad till sin utsträckning i tiden (SAG 1999, band 4, §4: 329).

20. *Kukla za noch' prigotovila slavnyj stan.* AA

Dockan under natten förfärdigade (PF) en fin vävstol. HBM

4) Med en **adverbial** angiven **tidpunkt** för aktionens slut (*När morgonen grydde*) blir aktionen tydligt avgränsad.

21. *K utru sovsem sozhglo ih v ugol'.* AA

Till morgon helt och hållet brände (3 p/n PF) dem till kol.

Övers.: *När morgonen grydde hade de förkolnat helt och hållet.* TN

5) **Adverbial** för uppnått **mål** (SAG 1999, band 4, §4: 330) gör en aktion avgränsad: *sbegat' k babe-jage 'springa till Baba Jaga'*. **Adverbial** som anger **resultat** gör en aktion avgränsad: *obognal 'jagade förbi mig'; prigotov' uzhin 'gör i ordning middag'*.

6) Motsvarighet till de perfiktiverande prefixen i ryskan blir ofta verbpartikel.

Partikeladverbialet anger ofta mål eller resultat (SAG 1999, band 4, §4: 329) och kan ge verbfrasen och hela satsen karaktär av en avgränsad (+/-) aktion.

22. *Ej, zapory moi krepkie, otomknites'!* AA

Hej, lås mina starka, upp-lås (PF) er!

Övers.: *Hej, mina starka lås, lås upp er.* HBM avgr.

23. *Poutru Vasilisa zaryla cherep v zemlju.* AA

Nästa morgon V. ner-grävde PF dödsfallen i jorden.

Övers.: *Nästa morgon grävde Vasilisa ner dödsfallen i jorden.* TN avgr.

På det sättet översätts de flesta perfektiva verb som betecknar avgränsad telisk aktion av både HBM och TN: *sladit' s rabotoj* 'av-klara arbetet' – klara av arbetet HBM, TN; *podskakal* 'fram-red' – galopperade fram HBM/sprängde fram TN; *vyehala iz lesa* 'ut-åkte ur skogen' – kom farande ut ur skogen HBM, TN; *v'ehala* 'in-åkte' – åkte in HBM/ for in TN; *voshla* 'in-kom' – följde HBM/gick in TN; *zaperlos* 'igen-låstes' – stängdes igen HBM, TN.

När partikelverb i svenskan preciserar aktionen mer än vad det ryska prefixet gör, förekommer olika varianter av översättningar beroende på hur översättaren uppfattar den avgränsade aktionen: *vorota otvorilis* 'gick upp/gick åt sidan'.

3.5. Översättning av avgränsade ateliska aktioner

Verben i alla verbfraser i AA som betecknar ateliska avgränsade aktioner har prefixet *po-* med ett undantag. Med hjälp av detta prefix bildas perfektiva parverb av imperfektiva verb som antingen betecknar oavgränsad process: *kushat* IPF 'äta' – *pokushat* PF 'äta ett tag' – eller tillstånd: *tuzhit* IPF 'sörja' – *potuzhit* PF 'sörja ett tag'.

1) Aktionen *potuzhit* är avgränsad. Samtidigt kan man diskutera om aktionen är telisk eller atelisk. Sörjandet som känsla kan varken ha något mål eller uppsatta gränser; sörjandet som sed kan ha vissa uppsatta gränser. Även de betydelser av prefixet *po-*,

som man kan hitta i *potuzhil*: den limitativa *ett tag* och den finitativa *färdigt* (Sjeljakin 2008: 111) – tillåter oss diskutera aktionens telisitet.

24. *Kupets potuzhil, a potom stal dumat', kak by opjat' zhenit'sja. AA*

Köpman sörjde (PF) och sedan började tänka hur igen gifta sig.

Övers.: *Köpmannen sörjde hustruns död, men sedan började han fundera på hur han skulle kunna gifta om sig. HBM*

Efter hustruns död sörjde köpmannen och sedan började han fundera på att gifta om sig. TN

Dock väljer ingen av översättarna att ersätta prefixet med exempelvis limitativa *ett tag*. Avgränsningen ligger i båda översättningar utanför satsens gränser, inom den samordnade satsen *och sedan började han fundera på att gifta om sig*. Aktionen inte bara presenteras som atelisk – dess avgränsade karaktär tonas ner.

2) I AA förekommer flera gånger verb *poest'/pokushat'*. Hos de verben hittar vi tre betydelser av prefixet *po-*: den limitativa ”ett tag”, den ablativa ”av” och den finitativa ”färdigt” (Sjeljakin 2008: 111). Vilken av betydelserna som framhävs framgår av kontexten. I yttrandet *Posidi poesh'!* ‘*Sitt och ät ett tag!*’ hörs en uppmaning att ägna lite tid åt processen. Om verbet blir transitivt, tar det för det mesta ett genitivt och inte ackusativt objekt (som skulle vara fallet om verbet var imperfektivt och saknade prefixet), vilket betecknar att en del tas ifrån objektet – rumsligt: *Poesh' kashi!* ‘*Ät av gröten!*’ Ackusativ innebär att objektets mängd är avgränsad. I påståendet *Kukolka poela* ‘*Dockan har ätit*’ är det subjektet som framhävs. Eftersom objektet saknas i denna mening, kan meningen tolkas på tre olika sätt: *Hon har ätit av maten; Hon har ätit ett tag* och *Hon har ätit färdigt*, som i det svenska *Hon har ätit*. Alla de tre tolkningarna är möjliga även i (25).

25. *Kukolka poela, i glaza ee zablesteli, kak dve svechki.*

Dockan åt (PF), och ögon hennes till-lyste som två ljus

Övers.: *Dockan åt och hennes ögon lyste som två ljus. TN*

Poela (PF) betecknar en avgränsad process som avgränsas av tiden, objektets mängd eller subjektets hunger. Som i (24), väljer HBM och TN i (25) att inte definiera på

vilket sätt aktionen avgränsas. Det är oklart vad det är för resultat som följer på processen. Det kan, som sagt, vara så att a) tiden som man haft för att sitta och äta är ute; b) man är mätt; c) maten är uppäten. Tolkningarna a) och b) tillåter oss tänka att dockan kan fortsätta äta efter en stund. De tolkningarna tillåter oss även tänka att att äta upp maten har aldrig varit syftet med processen. Inget tyder på att den teliska tolkningen c) är den som man ska föredra.aktionen *poela* blir i detta fall avgränsad, men atelisk i översättningarna, liksom i AA.

3) Verbet *poest* 'ska äta' förekommer även i uttrycket *Daj ej poest* 'Ge henne att äta'. Även här är prefixets betydelse och följaktligen aktionens telisitet inte markerat. Om telisitet inte är markerat, verkar tendensen vara att inte markera telisitet i översättningen heller. Den ovanstående meningen är översatt som *Ge henne mat*, där objektet kan vara avgränsat eller oavgränsat.

4) I nedanstående exempel är aktionen avgränsad, men atelisk i HBM, som i (24) och (25) respektive avgränsad och telisk i TN. I detta fall tolkar TN prefixet *po-* som finitativt vilket sätter mål för aktionen – ätandet.

26. *Poest ona i skazhet tebe, kak pomoch' gorju. AA*

Ska-äta (PF) hon och ska-säga (PF) dig hur hjälpa olyckan.

Övers.: *När hon har ätit, kan hon säga dig hur man ska avhjälpa olyckan. HBM*

Så snart hon har ätit färdigt kommer hon att säga dig, hur du skall finna hjälp i nöden. TN

5) Verbets *zhit'* 'leva, bo' aktionsartstillhörighet kan diskuteras p.g.a. aktionens existentiella natur. Den första svårigheten vid översättningen är att ryska verbets *zhit'* semantiska fält förenar semantiska fälten av både svenska *leva* och *bo*. Den andra är att såväl *zhit'* som *bo* och *leva* kan uppfattas både som en process: en aktion som har början och slut och som består av olika sekvenser -- och som tillstånd: en aktion som man uppfattar generellt, bortsett från dess olika stadier. I *Snachala pozhivi u menja* 'Först bo hos mig' syns det dock att a) verbet har betydelsen *bo* (p.g.a. adverbialt); b) det handlar om en i tiden avgränsad process (prefixet *po-*).aktionen översätts av både HBM: *Först ska du bo hos mig* och TN: *Du får bo ett tag hos mig* – som atelisk,

men i TN blir aktionen p.g.a. adverbialiet *ett tag* avgränsad, medan i HBM utan några markörer uppfattas aktionen som oavgränsad.

6) Det enda fallet då en avgränsad atelisk aktion är betecknad med ett imperfektivt verb i AA presenterar igen verbet *zhit'*, denna gång i betydelsen *leva*. I *Dvenadtsat' let zhil on v brake 'Tolv år levde han i äktenskap'* tyder tidsadverbialiet på att aktionen är avgränsad. Samtidigt är denna aktion, som ligger på gränsen mellan process och tillstånd, atelisk, eftersom livets syfte, den stora ontologiska frågan, ännu inte är klart för mänskligheten. Översättningen är *I tolv år hade han varit gift*. Här är det tempus och inte aktionsart som avgränsar aktionen. Verbet *vara* anger tillstånd, vilket betyder att aktionen är atelisk. Aktionen i HBM och TN är atelisk och avgränsad, som i AA, fast detta resultat är nått med hjälp av andra språkliga medel, än i originalet.

3.6. Översättning av punkthändelser

Enligt SAG (1999, band 4, §18: 351) är en punkthändelse en aktion som har ett naturligt slut, består av ett enda moment och innebär en förändring. Att punkthändelser inte har någon utsträckning i tiden är samtidigt en approximation. SAG uppmärksammar det faktum att många verb kan tillskrivas såväl icke-durativ som durativ betydelse. *Säga* kan betraktas både som en punkthändelse om man bortser från yttrandets duration och processuella karaktär och har fokus på denna aktions resultat – och som en avgränsad aktion om yttrandet ses som en process. De aktioner, som översätts med anförings verbet *sa*, betecknas i källtexten med två olika anföringsverbverb: det perfektiva *skazala 'sa'* och det imperfektiva *govorila 'talade'*. Uspenskij (2000: 115) skriver att berättarens perspektiv i texten kan skifta beroende på hur berättaren positionerar sig temporärt. Det imperfektiva *govorila* understryker att berättarens tid är synkroniserad med talarens tid. Yttrandet löper vid berättarens närvaro, vilket förutsätter att den aktion som kommenteras med *govorila* ses som en process. Byten mellan berättarens perspektiv och karaktärens perspektiv är karakteristiska för skönlitterära texter, påstår Uspenskij. Den avgränsade, med ett perfektivt verb betecknade aktion som föregår den ”samtida”, av berättaren betraktade oavgränsade aktion, markerar perspektivbyte från det ”yttre” till det ”inre” perspektiv, se (Uspenskij 2000: 27).

27. *Vasilisa postavila staruhiny ob'edki pered kuklou, zalilas' slezami*
V. ställde (PF) gamlas rester framför dockan, överhölls (PF) av tårar
i govorila: "Na, kukolka, pokushaj..." AA
och sa (IPF) : Här, docka, ät-lite (PF)

Övers.: *Vasilisa ställde (PF) gummans matrester framför dockan, brast i gråt (PF)*
och sa (PF): "Ät, docka..." HBM

Punkthändelser *postavila 'ställde'* och *zalilas' slezami 'brast i gråt'* ställs i AA mot den oavgränsade processen *govorila 'sa; talade'* som i motsats till dem involverar berättaren. I (28) blir berättaren, och följaktligen också lyssnaren, ännu mer än i (27) involverad i det som sägs, eftersom yttrandet markeras både med ett aspekt- och tempusbyte.

28. *Baba-jaga rastjanulas' i govorit Vasilise: "Podavaj sjuda edu!" AA*
Baba-Jaga sträckte sig (PRET/PF) och säger (PRES/IPF) till V.: "Ta hit maten!"

Bland anföringsverb är det imperfektiva *govorila* ett verb som saknar motsvarighet i svenskan. Aktionen, betecknad med detta verb, blir i översättningen en punkthändelse, som står i rad med de andra och inte på något sätt återspeglar berättarens perspektivbyte. I detta fall är det skillnaden mellan de två språkssystemen som vid översättningen påverkar och tonar ner källspråkets formaspekt och betydelseaspekt.

Exempel (27) visar hur besläktade aktioner som i källtexten tillskrivs olika aktionsarter får samma aktionsart i översättningen. I AA finns även exempel på hur verb, vars aktionsartstillhörighet kan diskuteras, översätts till svenska verb med olika aktionsarter. Framförallt gäller det existentiella begrepp som *pomeret' 'dö'* och *skonchat'sja 'avlida'*. I AA beträffas de båda synonymerna; båda aktionerna kan tolkas ur kontexten både som avgränsade processer och som punkthändelser. Båda verben översätts av TN som *dog* vilket ger en, liksom källtextens version, ett val: att

uppmärksamma processen eller dess slutpunkt. Han överväger att ta hänsyn till språkmaterialets form: formmässigt är *dog* en direktöversättning av både *pomerla* och *skonchalas*'. HBM däremot tänker mer på betydelse och understryker genom att använda uttrycket *gav upp andan* att aktionen är en punkthändelse, en övergång från livet till döden. I sin översättning, som framförallt syftar mot barn, avdramatiserar HBM ofta situationen. Här träder den pragmatiska aspekten in. Döden som ett ögonblick är för henne att föredra som en mindre dramatisk version av det som händer. När verbet *dog* – i detta fall *pomerla* – kommer upp i AA igen, tas det bort av HBM helt och hållet. Denna gång är anledningen rent pragmatisk. HBM bygger upp en mer logisk kronologi i sin översättning för barn än den som styr AA: en polyfonisk text med olika temporala och spatiala perspektivbyten.

Alla punkthändelser i AA, utom tre, är resultativa. Vissa resultativa punkthändelser erbjuder ingen variation för översättaren. Uppenbarligen betecknar verb som *ischez* 'försvann', *povernulas* 'vände sig', *voshel* 'kom in', *vzjal* 'tog', *prosnulsja* 'vaknade' i båda språken aktioner som inte varar länge och som resulterar i ett nytt tillstånd; de översätts likadant av både HBM och TN vid varje uppkomst i texten. Däremot finns det variation bland de översatta ingressiva verben. Prefixet *za-* i ryskan visar tydligt att aktionen är ingressiv. Samtidigt kan ett och samma verb i svenskan beteckna både en ingressiv aktion, en punkthändelse, och en avgränsad aktion, en process som initieras av denna punkthändelse. I de flesta fallen markeras ingressivitet i översättningarna med *började*: *zasvetilis* 'började lysa'; *zahrpela* 'började snarka'; *zatreschali* 'började prassla'; *zahrusteli* 'började braka'. Samtidigt översätts *ee glaza zablesteli* 'hennes ögon till-lyste' som *började lysa* (punkthändelse) av HBM och som *lyste* (kan tolkas både som en punkthändelse och som oavgränsad process) av TN.

På samma sätt översätts punkthändelsen *vskriknula* 'skrek till' med det ingressiva prefixet *vs-* som *ropade* (HBM) och *skrek* (TN) – verb som befinner sig på gränsen mellan punkthändelse och oavgränsad process. *Vskriknula* kan tolkas både som resultativ och som icke-resultativ punkthändelse, beroende på om dess resultat – det som började hända efter häxan skrek – ses som ett nytt tillstånd eller inte, med andra ord om vi fokuserar oss på häxans tillstånd eller det omfattande tillståndet i hela scenen. De icke-resultativa händelserna i AA: *mel'knul*, *svistnula* och *ahnula* – förekommer i översättningarna i olika varianter. *Mel'knul* översätts som *skymtade*

förbi, där *förbi* pekar på att aktionen är icke-resultativ. *Svistnula* översätts som *visslade*, där aktionens art: punkthändelse – tonas ner. *Ahnula* översätts som *utropade* och *utbrast* – i de båda fallen framhävs aktionens avgränsade karaktär, men aktionen kan tyckas kvalificera både som en punkthändelse och som en avgränsad process.

3.7 Särskilt fall för översättaren: samspel mellan aktionsart och tempus.

Samspelet mellan aktionsarter och tempus kan i vissa fall försvåra översättarens arbete. Sagan som genre, med den närvaroeffekt som skapas för läsaren/lyssnaren, använder sig av en rik variation av bl. a. grammatiska medel som påverkar vår kognition. De medlen kan vara specifika för ett enskilt språk. Vi kommer att se hur de speciella fallen av tempusbyte i ryskan behandlas vid översättningen till svenska, där tempuskongruensreglerna är betydligt striktare. I sagan om Vasilisa förekommer det vid flera tillfällen verb i futurum mitt i berättelsen som är skriven i preteritum. Här analyseras de utifrån deras taxiska struktur.

3.7.1 Taxisk kedja: perfektiv verbfras i futurum historicum – imperfektiv verbfras i presens.

I (29) kommer upp en kedja av aktioner som ägde rum före talögonblicket, vilket det inskjutna ordet *byvalo* pekar på (Smith, 1991: 319). Dock står alla verben i futurum, förutom det sista, som står i presens.

29. <i>Zato Vasilisa, byvalo,</i>	<i>sama ne s'est, a uzh kukolke ostavit</i>
I gengäld Vasilisa, hände,	själv inte ska-äta, men till docka ska-lämna
PRET/3 p/s	FUT/PF FUT/PF

<i>samyj lakomyj kusohek i</i>	<i>vecherom, kak vse uljagutsja,</i>	<i>ona zapretsja</i>
läckraste bit	och på kvällen, då alla ska-lägga-sig,	hon ska-låsa-sig
	FUT/PF	FUT/PF

<i>v chulanchike, gde zhila,</i>	<i>i potchevaet ee. AA</i>
i skrubblilla, där bodde,	och undfägnar henne.
PRET/IPF	PRES

Översättning: se (31) och (32).

Aktionerna i (29) är ordnade kronologiskt; samtidigt återspeglar kronologin deras orsak-verkan samband. Det kännetecknar en taxisk aktionskedja, som enligt Sheljakin (2008: 245) i ryskan kan beskrivas alternativt på olika temporala plan. FH är aldrig den enda möjliga varianten. Mening (29) kan skrivas om så att aktionerna återges i preteritum (30).

30. *Zato Vasilisa, byvalo, sama ne s'edala, a uzh kukolke ostavljala samyj lakomyj*
 I gengäld Vasilisa, hände, själv inte upp-åt, men till dockan lämnade läckraste
 PRET/ IPF PRET/ IPF

kusoček i vecherom, kak vse ukladyvalis', ona zapiralas' v chulanchike,
 bit och på kvällen, då alla la-sig, hon låste-in-sig i skrubblilla,
 PRET/ IPF PRET/ IPF

gde zhila, i potchevala ee. AA
 där bodde, och undfägnade henne.
 PRET/ IPF PRET/ IPF

Vi anser att skillnaden mellan varianterna (29) och (30) är berättarens perspektiv. Berättaren i (30) är ”allvetare”: han betraktar allt som någonsin har hänt från nuets höjd. I (29) upphör berättarens allvetande efter ordet *byvalo*, som tempusmässigt tillhör den preterita kontexten. Då sker den första perspektivförskjutningen: berättaren befinner sig plötsligt vid någon punkt från vilken han endast kan förutsäga, gissa vad som kommer att hända Vasilisa. Grammatiskt återges det genom att preteritum ger plats åt futurum. Det är futurum som ger en viss spänning och ovisshet åt berättelsen: berättaren är inte ett steg efter händelserna och inte heller mitt i dem, utan han är ett steg före dem och nyfiken på hur de ska utvecklas. Den andra perspektivförskjutningen – denna till det inre perspektivet – sker i slutet av meningen, då FH byts ut mot presens. Berättaren är med i processen då Vasilisa undfägnar dockan; det är hans närvaro som framhäver den processens durativitet. SAG (§11) noterar att gränsen mellan punktuell och durativ aktion är vag. En och samma aktion kan uppfattas som antingen utsträckt i tiden eller inte beroende på berättarens perspektiv. Eftersom av alla aktioner beskrivna i (29) och (30) är det bara den sista – *potchevaet/undfägnar* i (4) -- som berättaren är vittne till, blir den aktionen mest av alla utsträckt i tiden och uppfattas som oavgränsad med större sannolikhet, än de andra skulle kunna uppfattas.

När det gäller FH, har översättaren från ryska till svenska två möjligheter: antingen att betona aktionens regelbundenhet eller dess märkvärdighet. Från makrotexten framgår det att Vasilisa sparade mat åt dockan flera gånger.

31. *I gengäld åt inte Vasilissa upp all sin mat utan sparade de bästa bitarna åt dockan, och på kvällen, när alla hade lagt sig, stängde hon in sig i den lilla skrubben där hon bodde, och bjöd dockan på maten. HBM*

HBM (31) föredrar därför att inte påpeka aktionernas iterativitet en gång till. Grammatiskt sett finns det i den första huvudsatsen i (31) ingen antydning om huruvida aktionerna skall ses som iterativa eller inte; de kan uppfattas på båda sätt. Däremot när vi kommer fram till den andra huvudsatsen, visar det sig att denna börjar med tidsadverbialet *på kvällen* som genom singularisformen av substantivet får läsaren att se aktionerna som engångshändelser. Perspektivförskjutningen inom (31) sker därmed på ett följande sätt: 1) I den första huvudsatsen anges aktionerna som neutrala mot iterativitet; därmed kan de ses både som punkthändelser och avgränsade processer. Eftersom kontexten tyder på upprepning av aktioner i förflutna, kan läsaren överväga att tolka aktionerna som iterativa punkthändelser; 2) Huvudsats två börjar med adverbialen som placerar de nästkommande händelserna inom ramarna av en kväll; därmed blir berättarperspektivet närmare; aktionerna i huvudsats två kan också tolkas som punkthändelser, men vid perspektivnärmandet saktas berättelsen ner och de på nära håll sedda aktionerna betraktas företrädesvis som avgränsade processer. Den särskilt markerade durativiteten, som aktionen bakom verbet i presens *potchevaet* har i AA, ser HBM bort från: hon byter det mer durativa *undfägnade* mot det icke-durativa *bjöd på maten*. En perspektivförskjutning från det längre till det närmare håll är, enligt vår teori, syftet med att använda FPK i det ryska originalet. HBM använder sig av samma metod, fast med hjälp av andra, till svenskans anpassade grammatiska medel. Därmed lyckas HBM, liksom AA, med att sätta läsaren in i berättelsen.

32. *I gengäld lät Vasilisa ibland bli att äta upp litet av den mat hon fick, hon sparade i stället de läckraste bitarna till dockan och på kvällarna, när alla lagt sig, låste hon in sig i skrubben där hon bodde och undfägnade dockan. TN*

Till skillnad mot HBM understryker TN (32) att aktionerna i (29) är iterativa. Den första huvudsatsen innehåller aktionen *lät bli att äta upp* som betecknar en punkthändelse: ”ett enda moment utan relevant tidsutsträckning (SAG 1999, band 4, §18: 351). Att aktionen är iterativ uttrycks med adverbialiet *ibland*, på samma sätt som det uttrycks med den inskjutna satsen *byvalo* i AA. (Den markören väljer HBM att ta bort.) Det följande verbet *sparade*, predikatet i den andra huvudsatsen, betecknar också en iterativ aktion, eftersom de två huvudsatserna är samordnade genom adverbialiet *i stället*. Även verben *läste in sig* och *undfägnade* i huvudsats tre förmedlar iterativ betydelse eftersom de har som bestämning adverbialiet *på kvällarna* som betecknar ett flertal tillfällen. TN väljer att i (32) hålla sig vid ett yttre perspektiv; berättarens inlevelse i scenen går därmed förlorad. Samtidigt ger en rad aktioner som tillhör samma aktionsart i (32) en tydligare bild av det som sker, än den som HBMs mer komplicerade, vad gäller aktionsarter, struktur ger.

Mening (33) innehåller en taxisk kedja med samma struktur som (29).

33. *Kukolka pokushaet, da potom i daet ej sovety i uteshaet v gore.*
 Dockan ska-äta, och sedan och ger henne råd och tröstar i sorg.
 FUT/ PF PRES PRES

Den meningen, liksom (29), skiljer sig från kontexten – berättelsen i preteritum – genom användningen av futurum och presens. Aktionerna ingår i en taxisk kedja där den avgränsade processen *pokushaet* (i futurum) sätter igång de oavgränsade processerna *daet sovety* och *uteshaet v gore* (båda i presens). Presens som används i meningen, *presens historicum*, har samma funktion som i svenskan: detta tempus sätter oss in i berättelsen, mitt i en oavgränsad process. Användningen av FH har däremot den effekten att innan vi träder in i processer av rådgivningen och tröstandet intar vi en plats som på tidslinjen föregår de processerna, den plats som tillåter oss förutsäga den första händelsen i kedjan: att dockan ska äta (av maten; färdigt; ett tag). Om vi nu skriver om meningen i preteritum, märker vi följande skillnader: 1) alla händelser betraktas då som förflutna ur ett yttre perspektiv; 2) överraskningseffekten försvinner tillsammans med det inskjutna *i* i *da potom i daet ej sovety*, som semantiskt försvagar sambandet orsak-verkan; 3) aktionen som inleder aktionskedjan betecknas av det imperfektiva preterita verbet *kushala*. Som många andra imperfektiva verb är verbet *kushat'* den omarkerade varianten inom sitt aspektpar *kushat' – pokushat'*: dess

avgränsning behöver inte vara tydligt markerad. Om vi skriver om (33) i preteritum, blir vi tvungna att använda imperfektiv aspekt, eftersom det perfekтива parverbet i preteritum *pokushala* betecknar engångshändelse, se (34).

34. *Kukolka kushala, i potom davala ej sovety i uteshala v gore.*
Dockan åt, och sedan gav henne råd och tröstade i sorg.
PRET/IPF PRET/IPF PRET/ IPF

Verbet *kushala* kan beteckna antingen iterativ aktion, oavgränsad process eller av den nästkommande aktionen – rådgivningen – avgränsad process. Oavsett vilken tolkning vi väljer, står aktionerna i (34) utifrån nuets yttre perspektiv varandra nära; de nästan överlappar varandra. Däremot vid ett närmare perspektiv (33) blir aktionerna avskilda från varandra. Genom perspektivbytet, som i (33) reflekteras i tempusbytet, avgränsas den första aktionen, som är betecknad av verbet i futurum *pokushaet*, från de andra två, betecknade av verben i presens *daet* och *uteshaet*. *Pokushaet* är något som kommer att hända; berättaren väntar, han är inte med än. De två resterande aktionerna betraktar han däremot från ett samtida, inre perspektiv. Det tar berättaren tid att byta perspektiv, vilket återspeglas i meningens syntax. I (34) samordnas aktionerna med konjunktionen *i* 'och'; i (33) används konstruktionen *da...i* 'och...och'. Den fördubblade konjunktionen förlänger tiden som övergången från den första till de två andra aktionerna tar, samt återger den spänning som skapas av väntan på det som ska hända.

Som vi tidigare har sett, kan *pokushat* betyda a) *äta under en viss tid*, b) *äta av maten* och c) *äta färdigt* i olika sammanhang. TN (35) väljer den senare tolkningen. *Åt upp maten* är en avgränsad process; resultatet är att maten har konsumerats (SAG 1999, band 4, §17: 350). Detta resultat är en förutsättning för att rådgivningsprocessen sätts igång. Även det perfektiva verbet *pokushaet* i AA betecknar en avgränsad telisk resultatativ process.

35. *Dockan åt upp maten och sedan gav hon Vasilisa goda råd och tröstade henne i hennes sorg. TN*

I originaltexten är det dock oklart vad det är för resultat som följer på processen. Det kan vara så att a) tiden som man haft för att sitta och äta är ute; b) man är mätt; c) maten är uppäten. Resultatet i c) är mycket tydligare än i a) och b). Tolkningarna a) och b) tillåter oss tänka att dockan kan fortsätta äta efter en stund. De tolkningarna tillåter oss även tänka att att äta upp maten har aldrig varit syftet med processen.aktionen *pokushaet* blir i detta fall avgränsad, men atelisk. Så ser det ut i översättningen av HBM (36).

36. *Dockan åt och gav henne sedan råd och tröst i hennes elände. HBM*

Om vi nu jämför meningarna (34) och (36), kan vi konstatera att (36) är en översättning av (34) och inte av (33) (!) HBM väljer att översätta den varianten av mening (33) som innehåller ett annat tempus än preteritum. Eftersom verbet för *äta*, som i detta fall används i ryskan, är imperfektivt, framstår både ryskans *kushala* och svenskans *åt* som antingen avgränsade eller oavgränsade, men i båda fall ateliska aktioner. När målet med ätandet är borttaget, försvagas sambandet orsak-verkan mellan de olika aktionerna; de blir mer integrerade i varandra. Samtidigt försvinner hos HBM den ”tröskeln” som FH skapar mellan olika slags aktioner i (35), den tidsskillnaden mellan dem som skapar spänningen. *Åt* och *gav* är i HBM två predikat av ett och samma subjekt; de fungerar tematiskt: först får vi veta att de båda aktionerna inträffade, sedan får vi veta att de följde efter varandra i tiden, skedde inte samtidigt. Själva aktionerna ställs i förgrunden; tidsskillnaden mellan dem ställs i bakgrunden. I TN (35) blir tidsföljden, tematiskt betecknad av adverbialiet *sedan*, däremot ställd i förgrunden, inte minst tack vare det faktum att adverbialiet inleder en ny sats med ett nytt subjekt.

I både HBM och TN återges aktioner som i originalet betecknas av verb i FH, av verb i preteritum. I båda översättningarna översätts de imperfektiva ryska *gav råd* och *tröstade* med svenska verb som betecknar obegränsad process. Det taxiska sambandet mellan aktionerna anges så att den teliska (TN) eller ateliska (BHM) avgränsade processen som inleder händelsekedjan blir en förutsättning för de följande processerna. FH och även presens i (33) ger yttrandet en deiktisk betydelse: vi känner berättarens närvaro i scenen. Den effekten förstärks av fördubbling av samordnande konjunktion *da...i 'och...och'*. Den inskjutna *i före daet 'ger'* i (8) kan uppfattas som

ett ord av *estrangement (ostranenie)* (Sjklövska 1925:10), d v s en kommentar från någon betraktare som inte är direkt inblandad i det som händer och meddelar sin reaktion. Det ordet tyder på att betraktaren kunde gissa, men visste inte att händelserna skulle utvecklas just som de gjorde. Det särdraget är inte återgivet direkt av någon av översättarna, men det faktum, att de två senare aktionerna inte är av samma typ som den första, markeras av TN genom deras placering i olika satser. Rådgivningen blir således mindre förutsägbar eller förväntad i TN, än i HBM.

3.7.2 Taxisk kedja: imperfektiv verbfras i presens – perfektiv verbfras i futurum.

I det avsnitt som följer undersöker vi hur aktionsarterna översätts i en annan variant av taxisk kedja. ”Främmande” tempus som förekommer i preteritum kontexten är i detta fall desamma som i föregående avsnitt: presens och futurum, men de byter plats med varandra så att presens kommer först.

37. *Vse zhenih v gorode prisvatyvajutsja k Vasilise; na machenyh docherej nikto i ne posmotrit. AA*

Alla unga män i stan till-friar-sig till Vasilisa; på styvmoderns döttrar ingen ska-titta.
PRES/ IPF
FUT, PF

38. *Vse zhenih v gorode prisvatyvalis' k Vasilise; na machenyh docherej nikto i ne smotrel. AA*

Alla unga män i stan till-friade-sig till Vasilisa; på styvmoderns döttrar ingen tittade.
PRET/ IPF

Tempus i sats ett i (37) – presens historicum – anger en generisk aktion, vilket bekräftas av subjektets bestämning *alla*. Med generisk aktion menar SAG (1999, band 4, §20: 353) att det finns en möjlighet av att en aktion förverkligas. Återgiven i preteritum (38), förblir aktionen generisk, men generaliseringsgraden blir högre i presens. Presens innebär närmare perspektiv som även lyssnaren kan dela med berättaren: det är möjligt att stoppa in den deiktiska markören *gljadish' 'tittar'* 2p sing i satsen i presens, men inte i satsen i preteritum. Ändå kan aktionen i sats ett i både

(37) och (38) betraktas som ett grännsfall mellan generisk och iterativ aktion. Gränsen mellan tendens/generisk aktion och regelbunden händelse/iterativ aktion är ofta vag (SAG 1999, band 4, §20: 354).

Genom att ange nästa sats i futurum höjer berättaren generaliseringsgraden ännu mer. Verbet *posmotret* 'titta' betecknar en resultativ punkthändelse, men, liksom verbet *pokushat* och många andra verb med det mångfasetterade prefixet *po-*, kan förvärva andra, exempelvis durativa *egenskaper* (*On posmotrel na nee dolgim vzgljadom. 'Han tittade på henne med en lång blick'*). Till skillnad från *pokushat* bildar verbet *posmotret* ett aspektpar genom suffigering. Verbet *posmatrivat* blir dock starkt iterativt: det betecknar en upprepning av resultativa punkthändelser ('*titta i smyg då och då*'). Verbets imperfektiva motsvarighet med generisk innebörd blir det ursprungliga verbet *smotret* som kan uppfylla både durativa, iterativa och generiska funktioner, beroende av kontexten. Att verbet *smotrel* har i (38) just generisk betydelse visar det negerande subjektet *nikto* 'ingen'. Således behöver man inte använda futurum bara för att ange en generisk aktion: preteritum i satsen klarar av det lika väl. Däremot höjs generaliseringsgraden markant i futurum eftersom i stället för att konstatera nu- eller dåläget (presens respektive preteritum) förnekar berättaren i futurum även själva möjligheten att det någonsin – t o m i framtiden – kan hända att någon tittar åt styvmoderns döttrar.

39. *Alla unga män gick på giljarfärd till Vasilissa – ingen ens såg åt styvmoderns döttrar. HBM*

40. *Alla unga män i staden kom för att fria till Vasilisa, men styvmoderns döttrar ägnade ingen en blick. TN*

FPK kan, som vi har sett, förstärka yttrandets deiktiska klang. I både (39) och (40) används preteritum, som verkar vara den vanliga lösningen när man översätter FPK. För att visa berättarens närvaro använder TN (40) ordföljden. Genom hela sagan försöker TN så mycket som möjligt behålla AAs ordföljd; så är fallet även i (40). (39) och (40) kan illustrera hur ordföljden påverkar yttrandets intensitet. *Vasilisa* är remat i båda meningarnas första satser. Hennes gestalt ställs i förgrunden eftersom alla strömmar av unga män som anges i temat slutligen hamnar hos henne. *Styvmoderns döttrar* är remat i meningens andra sats i HBM (37) och temat i TN(40). I (40) är det

deras gestaltar som ställs i förgrunden; kontrasten mellan dem och Vasilisa blir väldigt stark eftersom de anges som hennes motsats direkt efter hon har nämnts. I HBMs variant ställs de döttrarna däremot i bakgrunden, eftersom först koncentrerar vi, som betraktar scenen, oss på de unga männen och, eftersom de *inte* gör något, *inte* ser åt någon, blir det mindre intressant vad det är för objekt som de inte tittar på.

HBM väljer en annan lösning och hittar, efter att ha ändrat ordföljden, ett annat sätt att understryka yttrandets intensitet. Hon för in i texten en ersättning till det förstärkande ordet *i* före *inte ska-titta*, nämligen *ens*.

Vad gäller översättningen av (37), vill vi lägga märke till ordvalet *gick/kom* i respektive HBM och TN. *Prisvatyvajutsja* betyder varken *friar* eller *kommer för att fria*. Det betyder att de unga männen gör försök, provar om det är möjligt, skickar bud, ställer frågor osv. Om man tänker efter, är det ju inte möjligt att *alla* unga män i staden (inte i Vasilisas by!) friar just till henne. Den nyansen är uppfångad av HBM genom valet av verbet *gick* i stället för *kom*. De som går kommer inte nödvändigtvis fram. Hos TN blir de unga männens handlingar en resultativ begränsad process, samtidigt som de hos HBM blir en obegränsad process, vilket motsvarar originalet bättre.

3.7.3 Perfektivt verb i futurum historicum som enskilt verb i meningen omgiven av kontexten i preteritum.

I detta avsnitt analyseras översättningarna av en perfektiv verbfras i futurum som inte ingår i någon taxisk kedja, utan är en enda verbfras i meningen som är omgiven av kontexten i preteritum.

41. *Kukolka esche ukazhet Vasilise i travku ot zagaru. AA*
Dockan även ska-visa Vasilisa och ört mot solbränna.
FUT/ PF

42. *Kukolka esche ukazala Vasilise i travku ot zagaru.*
Dockan även visade Vasilisa och ört mot solbränna.
PRET/ PF

Användningen av futurum i (41) kräver en särskild förklaring. Meningen skulle kunna ingå som en länk i den taxiska kedjan uppbyggd efter mönstret ”upprepade händelser

som inom varje sekvens följer, orsakar eller förutsätter varandra” i fall den i meningen beskrivna aktionen tycktes vara upprepad. Dock handlar det troligtvis om en enstaka händelse, eftersom det måste räcka med att visa örten en gång för att man ska känna igen den sedan. I mening (42) är det tydligt att dockan visar örten bara en gång. Vi tycker att situationen angiven i (41) och (42) är densamma. Skillnaden är att, när *ukazat'* står i futurum och ingår i den överordnade taxiskt sammanbundna strukturen, får detta verb en iterativ och t o m generisk klang. Meningen kan tolkas så: ”Hon har visat henne även en ört mot solbränna och kan och förmodligen ska visa henne många andra intressanta örter”. Samtidigt låter (41) som en prognos, vilket har igen med perspektiv att göra. Berättaren är där igen, inne i berättelsen, i den aktuella filmsekvensen, och betraktar själva början av den beskrivna aktionen.

Översättningarna:

43. *Dockan visade Vasilissa också en ört mot solbränna. HBM*

44. *Dockan visade också Vasilisa på en ört, som skyddade mot solen. TN*

Både i (43) och (44) översätts FH med preteritum. Verbet *visade* betecknar punkthändelse. Men liksom FH i (41), lämnar TNs variant (44) utrymme för en bredare tolkning. Om dockan visar en ört, gör hon det avsiktligt: hon har just den örten i handen. Om hon visar *på* en ört, pekar hon på växten när hon plötsligt ser den bland de andra. Denna tolkning förutsätter möjlighet att det kan komma andra tillfällen då några andra örter visas. Det stämmer överens med vårt antagande att FH i denna mening innehåller prognos. Även *en ört mot solen* skiljer sig som objekt från *en ört som skyddade mot solen* genom att i den senare nominalfrasen är en ört ett tema som sedan utvecklas, men som skulle kunna utvecklas på ett annat sätt. Kort sagt, ser man i (44) att den specifika örten är bara en av de många som dockan kan och förmodligen ska visa någon gång. Den funktion som FH har i (41) återges inte lika tydligt i (44), men försvinner inte heller helt och hållet.

4. Slutsatser och sammanfattande diskussion

Sagan ”Vasilisa den Fagra” är en folksaga vars språk har ackumulerat röster av många olika berättare genom generationer. Denna polyfoni återspeglas i Alexander Afanasievs skriftliga version från 1855. Satser som innehåller blandade tempus, talrika fasta uttryck som ger verb ”ovanliga” aktionsarter, det för bildliga språket karakteristiska samspelet mellan tempus och aktionsart – allt detta ställer krav på översättaren som inte bara återger sagans innehåll på svenska, utan även försöker behålla textens struktur formmässigt i den mån det går. När det gäller översättning av verbfraser visar vår studie att översättningens svårighetsgrad varierar mellan de olika aktionsarterna. De faktorer som spelar in när översättaren tar hänsyn till språkmaterialets formsystem: nämligen skillnaden mellan källspråkets och målspråkets kodsysteem; textens semantik och pragmatiken bakom översättningen – påverkar måltextens språkliga former på olika sätt beroende på vilken aktionsart som översätts.

Tillstånd

Under rubriken ”Tillstånd” har vi studerat översättning av sextiotvå verbfraser som tillhör denna aktionsart samt sex verbfraser som i källtexten har en annan aktionsart, men översätts som ett tillstånd. Resultatet visar att i den tidigare översättningen (Helga Berghoff Malmqvist, 1961) byts ut aktionsarten *tillstånd* mot en annan aktionsart eller en annan aktionsart mot *tillstånd* i 14 av 62 fall respektive sju fall i den senare översättningen av Torbjörn Nilsson (1978). Det innebär att TN lägger mer vikt på att behålla källtextens verbformer i sin översättning. De avvikelser som är gemensamma för de båda översättningarna är inte bara språkvarietetets relaterade. De svenska översättarnas kognitiva syn på aktionernas referenter i verkligheten samspelar med det svenska språkssystemet; båda de faktorerna påverkar resultatet samtidigt. I vårt arbete noterade vi att subjekten i svenskan brukar ha en mer aktiv semantisk roll än subjekten i ryskan. De svenska subjektens referenter verkar påverka verkligheten i större utsträckning än de ryska subjektens referenter. I samband med det översätts, exempelvis, *gljadit ‘tittar’* som *ser*, tre gånger av HBM och en gång av TN. Även om de två aktionerna avbildar en och samma händelse, ställs den som *tittar* i bakgrunden i

jämförelse med den som *ser*. Tydligt kan formen *titta* i betydelsen *se* förekomma i ryskan och icke i svenskan. Tvärtom, kan verbet *se* i svenskan inta verbets *titta* roll: *Se på mig*. Samtidigt kännetecknas översättarnas syn på situationen med att de inte uppmärksammar aktionen *tittar*, utan dess resultat *ser*. Att alternativet finns bevisas av att i ett av de tre fallen väljer TN att behålla verbet *tittar* i översättningen. Vid översättning av frasen *derzhi menja vseгда pri sebe 'håll mig alltid med dig'* överväger TN att behålla verbet *hållas* aktionsart – tillstånd. I hans översättning blir aktionen *ha* lika kontinuerlig som källtextens *derzhi 'håll'*: flickan tycks ha dockan med sig hela tiden. HBM överväger att inte generalisera, utan ha en mer realistisk syn på händelserna. I hennes textvariant tar flickan dockan med sig varje gång hon går någonstans. Här är det aktionen som sätter igång tillståndet och inte tillståndet i sig som anges.

Enligt vår uppfattning påverkas HBMs arbete av den pragmatiska aspekten – den tänkta läsar- eller lyssnargruppen – i större utsträckning än TNs. HBM syftar med sin variant av sagan på barn, medan TN inte specificerar sin målgrupp. Vad gäller tillståndsverbfraser, blir HBMs tillvägagångssätt, som är riktad till att underlätta förståelsen, synlig när hon i början av sagan byter ut det fasta *uttrycket zhili-byli 'levde-var'* mot *bodde*. Den ena dimensionen av det existentiella begreppet *leva* tas således bort med det resultat att lyssnaren får uppfatta aktionen endast som en oavgränsad process och inte som tillstånd. Effekten av dubbelperspektiv upphör i detta fall. TN däremot behåller den effekten och den fördubblade aktionsarten i sin *Det var en gång en köpman som bodde...*

I övrigt vill vi notera att tillståndsverbfraser tycks vara tämligen immuna mot aktionsartsbyten: 52 tillståndsverb av 56 översätts av båda översättarna med tillståndsverb.

Oavgränsade ateliska aktioner

Oavgränsade ateliska aktioner är den kategori som enligt vår studie förefaller vara minst problematisk vid översättningen. Av 35 verbfraser behåller 33 sin aktionsart i översättningarna. Undantaget är aktionen *svarade*, i AA betecknad av det imperfektiva verbet *otvechala*. Enligt Uspenskij används den markerade imperfektiva varianten av verbet (vars perfektiva motsvarighet skulle vara en punkthändelse) när

aktionen och talaren ställs i bakgrunden. En motsvarande imperfektiva variant saknas i svenskan. Således är det skillnaden mellan de två språken som avgör bytet av aktionsarten mot punkthändelse.

Flickornas sysslor, *att sticka, knyppla* och *spinna*, framställs i AA växelvis som teliska och ateliska aktioner, beroende på om det finns ett begränsande objekt. I ett enda fall ändrar TN objektets mängd (*knypplade en spets* i stället för *knypplade spetsar*), vilket gör actionen telisk. Den förändringen kan orsakas av ett perspektivbyte: från en panoramabild till en närbild. Med andra ord blir den semantiska faktorn i detta fall dominerande vid översättningen.

Oavgränsade teliska aktioner

Den oavgränsade teliska aktionsarten är relativt sällsynt i både ryskan och svenskan. Däremot lämnar den utrymme för översättaren att tolka situationen på olika sätt. Av de fyra fallen under rubriken i fråga är det bara ett fall då översättarna är eniga och den ursprungliga aktionsarten är behållen. I verbfrasen *höll på att plocka bort de sista ärterna* (HBM; TN) uttrycker *höll på* att processen är pågående, medan objektet indikerar att processen närmar sig slutet. Eftersom de språkliga konstruktionerna i båda språken är likadana, återförs källmaterialets form – den oavgränsade teliska aktionsarten – till båda översättningarna.

De aktionerna i AA vars telisitet bestäms av objektens begränsade mängd (*stickade en strumpa, knypplade en spets*), visar i översättningarna tendens att tappa telisitet. *En spets* är *en spets* endast i en av TN översatt mening; hos HBM blir det noll-objekt, som gör actionen neutral mot telisitet. Objektet *en strumpa* byter numerus mot plural i både HBM och TN, vilket gör actionen atelisk. Översättningsaspekten som träder fram här är åter igen betydelseaspekt. Kognitivt avbildas situationen bakom aktionerna på olika sätt av både författaren och översättarna. Detta gäller framför allt berättarens perspektiv. Tidigare har vi sett att berättaren förflyttar sig närmare scenen, här går däremot berättaren bort från scenen.

Den sista actionen, *umiraju 'dör'*, översätts som oavgränsad telisk aktion av TN och avgränsad telisk aktion av HBM. TN väljer av två alternativa varianter den som formmässigt motsvarar källtextens form.

Avgränsade teliska aktioner

Denna kategori av verb är den mest representerade i texten. Alla 86 verbfraser som betecknar avgränsade teliska aktioner och som inte ingår i taxiska kedjor där aktionsarter samspelar med tempus på ett särskilt sätt, översätts i båda måltexterna utan någon förändring av aktionsarten. Vi kan konstatera att denna aktionsart är den mest resistenta mot olika faktorer som påverkar valet av aktionsart vid översättning.

Avgränsade ateliska aktioner

Avgränsade ateliska aktioner presenteras i AA av nio verbfraser där huvudverben har prefixet *po-*. Prefixet har limitativ funktion. Samtidigt menas det att efter aktionen har pågått ett tag kan den återupptas. Således sammanfaller inte momentet då aktionen bryts med aktionens uppsatta måls moment. Därför ses aktionerna i fråga som ateliska. Sex av nio verbfraser översätts av HBM utan någon förändring av aktionsarten. Den avgränsade funktionen, som i AA tillskrivs prefixet, får uppfyllas syntaktiskt, genom att införa en annan aktion som följer på den aktuella. Aktionens ateliska karaktär anger HBM genom att inte markera det motsatta: satsen *dockan åt* lämnar utrymme för olika tolkningar, såväl att maten är uppäten som att en del av maten är kvar. TNs version innehåller tre avgränsade ateliska verbfraser. I två fall ändrar han hela meningsbyggnaden för att behålla styckets rimmade struktur. Pragmatiken – strävan efter att följa genren – träder då fram. I det resterande fallet väljer TN att tolka prefixet *po-* som tydligt avgränsande både tids- och kvantitetsmässigt. Som resultat blir aktionen *poela 'åt' (ett tag)* avgränsad och telisk: *åt upp maten*. Den återstående verbfrasen *zhil v supruzhestve 'levde i ett äktenskap'* betecknar en av adverbialen *i tolv år* avgränsad aktion som uppfattas som atelisk pga. dess existentiella karaktär. Här sammanfaller de två språkens koder: i båda måltexter är *hade varit gift* en avgränsad atelisk aktion, liksom i AA.

Punkthändelser

Översättningar av punkthändelser kan vara svåra att analysera eftersom gränsen mellan punkthändelser och avgränsade processer är vag. Frågan som uppstår är vad det är för aktionsart som översätts i varje fall. Av 50 aktioner som här räknas som punkthändelser finns det endast 22 som inte har något processuellt inslag. Vissa, som *javilis' 'dök upp'* eller *zaperlas' 'läste in sig'*, tolkas semantiskt som aktioner utan

någon utsträckning i tiden. Andra, som *nachala dumat* 'började tänka' eller *zahrustelo* 'började prassla', markeras som ingressiva på syntaktisk nivå. På samma sätt, med hjälp av en morfologisk markering (verbet *började* eller verbpartikel *ut*, *fram* osv.) eller semantiskt, uppfattas de 22 verben i båda översättningarna också som punkthändelser. De aktioner, vars tillhörighet en av de ovan nämnda aktionsarterna är diskutabel, har även i översättningarna en tvetydig aktionsart, som *vände sig*, *skrek*, *tände* och *vaknade*. De är totalt 22.

Ett av de sex resterande verben är verbet *dö* som verkar följa avvikande översättningsmönster oavsett aktionsart. I ena fallet översätts verbet *umerla* 'dog' inte alls av HBM. Orsaken har pragmatisk karaktär: eftersom kronologin i detta stycke i AA är ändrad, "rättar" HBM till händelsekedjan med tanke på de barn som hennes översättning var riktad till. *Umerla* 'dog' som förmodligen snarare kan uppfattas som punkthändelse än som en process, lämnar ändå ett visst utrymme för den senare tolkningen. Så blir det vid verbets andra förekomst i texten --det neutrala *dog* i TN -- samtidigt som HBM tydligt markerar punkthändelse med *gav upp andan*. I de andra fallen delar översättarna inte heller varandras åsikter om vilken tolkning av den svårdefinierbara aktionen som är bäst. HBM tycks föredra lösningen "process" (tre fall av fyra) och TN – punkthändelse (tre fall av fyra). Ett exempel kan vara verbfrasen *vytolkali Vasilisu iz komnaty* 'ut-knuffade Vasilisa ur rummet'. HBMs variant *knuffade Vasilisa ut ur rummet* med det kluvna partikel verbet placerar verbpartikeln på "den rematiska" sidan av frasen och på det viset "förlänger" aktionen till en process. Däremot TNs *knuffade ut Vasilisa ur rummet* ger intryck av en snabbare aktion med en från början bestämd riktning, en punkthändelse.

Översättning av aktioner som ingår i taxiska kedjor

Eftersom det i svenskan råder tempusharmoni, går vissa nyanser förlorade av dem som ryskans taxiska kedjor med verb av blandade tempus erbjuder. I vissa fall är språkvariationen stor och översättarna har ingen möjlighet att antyda att vissa händelser i dåtiden är skildrade utifrån, ur nuet, medan andra betraktas inifrån; att berättaren förflyttar sig mellan *nu* och *då*. Ändå förekommer det inslag av presens historicum i översättningarna. En annan metod som HBM och TN använder sig av vid översättningen av Futurum Historicum är en perspektivförskjutning inom en mening

eller en sats – till ett närmare perspektiv, dvs. från iterativa aktioner till en gångs aktioner – eller i en motsatt riktning.

Slutsatser

Vår studie visar att översättning av aktionsarter från ryska till svenska har olika svårighetsgrader och erbjuder olika möjligheter till variation beroende på vilken aktionsart som översätts. De mest förekommande aktionsarterna i de båda språken – avgränsade teliska aktioner och punkthändelser – ger mindre möjligheter till olika tolkningar och större chans att behålla källspråkets form. De mer sällsynta aktionsarterna, som oavgränsade teliska och avgränsade ateliska aktioner, framhäver översättningens betydelseaspekt. Översättarnas syn på aktionens referent i verkligheten blir mer framtonad. Översättaren som lägger mer vikt på den pragmatiska aspekten, dvs. har i tankarna en specifik målgrupp av läsare/lyssnare, har mindre chans att återge källtextens språkliga strukturer så nära originalet som möjligt, än den som inte sätter upp några pragmatiska ramar.

Litteratur

- Afanasiev, Alexandr (Red.) (1958). *Vasilisa Prekrasnaja* [Vasilisa den Fagra].
I *Narodnye russkie skazki A.N. Afanasieva v treh tomah* [Russian folk fairy tales
in three volumes]. Moskva: Goslitizdat.
- Aristoteles. *Poetics*. Infolio Electronic Library. Hämtad 2011.01.15 från Infolio
Electronic Library: <http://www.infoliolib.info/philos/aristotel/poetika1.html>
- Backhoff Malmquist, Helga (Red. och övers.). (1967). *Vasilissa den Fagra*. I
Ryska sagor och hjältesånger. Stockholm: Natur och Kultur.
- Binnick, Robert I. (1991). *Time and the verb*. New York: Oxford University Press.
- Declerck, Renaat (2007). Distinguishing between the aspectual categories ‘(a)telic’,
‘(im)perfective’ and ‘(non)bounded’. *Kansas Working Papers in Linguistics*, 29,
48-64. Hämtad 2010.09.08 från <http://hdl.handle.net/1808/1787>
- Depraetere, Ilse (1995). On the necessity of distinguishing between (un)boundedness
and (a)telicity. *Linguistics and Philosophy*, 18 (1), 1-19.
- Depraetere, Ilse (2007). (A)telicity and intentionality. *Linguistics*, 45 (2), 243-269.
- Di Sciullo, Anne Marie, och Slabakova, Roumyana. (2005). Quantification and
aspect. I Henk Verkuyl, Henriette de Swart, and Angeliek van Hout (red.),
Perspectives on Aspect, Springer Series Studies in Theoretical Psycholinguistics,
Vol. 32 . ss. 61-80. Dordrecht: Springer.
- Jacobson, Roman (1985). *Verbal art, verbal sign, verbal time*. Oxford: Blackwell
- Nilsson, Torsten (Red. och övers.). (1978). *Vasilisa den Fagra*. Stockholm:
Rabén & Sjögren.
- Saeed, John I. (2006). *Semantics*. (2 uppl.). Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.
- Sjeljakin, Mihail (2008). *Kategorija aspektual'nosti russkogo glagola* [The category
of aspectuality of the Russian verb]. Moskva: LKI.
- Sjklovskij, Viktor (1925). *Iskusstvo kak priem*. [Art as a method]. Moskva:
Krug. Hämtad 2011.03.02 från OPOJAZ Electronic Library:
<http://www.opojaz.ru/main/aboutopojaz.html>
- Smith, Carlota S. (1991). *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer.

- Talvensaari, Katariina (1998). *Om aspektualitet i ryskan och svenskan. Verben i en rysk barnbok ock dess svenska översättningar*. Pro gradu-avhandling, Jyväskylä: Jyväskylä universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Teleman, Ulf m.fl. (1999). *Svenska akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Toyota, Junichi (2008). *Components within grammar as clues for alignment changes* [ENGL01 Anthropological linguistics]. Kompendium, Lund: Lunds universitet, Engelska institutionen.
- Verkuyl, Henk J. (1993). *A theory of aspectuality*. New York: Cambridge University Press.
- Uspenskij, Boris A. (2000). *Poetika kompozitsii*. St.Petersburg: Azbuka.
Hämtad 2010.06.05 från Poetica Electronic Library:
<http://philologos.narod.ru/ling/uspen-poetcomp.htm>